CAPLLETRA
ISSN 0214-8188
eISSN 2386-7159
REVISTA INTERNACIONAL DE FILOLOGIA
INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA
VNIVERSITAT DE VALÈNCIA · Universitat d'Alacant · UJI UNIVERSITAT JAUME I

Núm. 81 (Tardor 2026)
ISSN 2386-4753

Antoni Ferrando Francés i la divulgació filològica com a servei públic i compromís cívic*

Antoni Ferrando Francés and philological dissemination as a public service and civic commitment

M. Isabel Guardiola Savall
Universitat d'Alacant, Estat espanyol
maribel.guardiola@uv.es

Data de recepció: 29/03/2026
Data d'acceptació: 14/05/2026
Data de publicació: 23/09/2026

Resum

La divulgació ha estat una via essencial de projecció del saber universitari, sobretot en humanitats, tot i que en les darreres dècades s'ha vist desplaçada per criteris quantitatius d'avaluació científica. Antoni Ferrando Francés és una figura clau de la filologia catalana al País Valencià, amb una trajectòria acadèmica, docent i institucional referencial, també marcada pel compromís cívic. Al llarg de quasi cinquanta anys ha desenvolupat una activitat divulgadora constant, entesa com a part central de la seua concepció de la universitat com a servei públic. Mitjançant pròlegs, ressenyes i articles divulgatius, exerceix una funció de transferència del coneixement amb rigor, claredat i voluntat pedagògica. La seua tasca connecta recerca i societat i reivindica la divulgació com a forma valuosa de coneixement.

Paraules clau: Antoni Ferrando Francés; filologia catalana; divulgació; projecte intel·lectual; compromís cívic.

Abstract

Dissemination has been an essential means of projecting university knowledge, especially in the humanities, although in recent decades it has been overshadowed by quantitative criteria for scientific evaluation. Antoni Ferrando Francés is a key figure in Catalan Philology in the Valencian Country, with a distinguished academic, teaching, and institutional career, also marked by civic commitment. Over nearly fifty years, he has carried out a constant outreach activity, understood as a central part of his conception of the university as a public

(*) Aquest estudi s'ha dut a terme en l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] (Programa per a la Constitució i Acreditació d'Instituts Superiors d'Investigació Cooperativa d'Excel·lència de la Generalitat Valenciana, ref. ISIC/012/042), i en el marc dels projectes, xarxes i grups de recerca següents: l'«Observatori multilingüe de la variació lingüística» (CIPROM/2023/6, Programa Prometeo de la Generalitat Valenciana per a grups d'investigació d'excel·lència); el Grup de Recerca VIGROB-125 de la UA; i el Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia Lingüística i Traducció (Universitat d'Alacant, ref. GITE-09009-UA).

Aquest treball és subjecte a una llicència Creative Commons Reconeixement-NoComercial-CompartirIgual 4.0

© 2026 M. Isabel Guardiola Savall

service. Through forewords, reviews, and popularizing articles, he performs a knowledge-transfer function with rigor, clarity, and a pedagogical spirit. His work connects research and society and vindicates dissemination as a valuable form of knowledge.

Keywords: Antoni Ferrando Francés; Catalan philology; dissemination; intellectual project; civic engagement.

Com citar: Guardiola Savall, M. Isabel (2026). Antoni Ferrando Francés i la divulgació filològica com a servei públic i compromís cívic. *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, *81*, 111-145. https://doi.org/10.7203/caplletra.81.33437

1. Introducció. Divulgació i responsabilitat cívica

En la història de les universitats europees, la divulgació ha estat una de les principals vies de projecció social del saber. Abans de la consolidació dels índexs d'impacte, les classificacions editorials i els sistemes d'avaluació quantitativa, l'autoritat intel·lectual es fonamentava sovint en la capacitat d'explicar i fer accessible el coneixement a una comunitat lectora àmplia. En l'àmbit de les humanitats, aquesta funció ha tingut una rellevància especial, ja que la llengua, la literatura i la cultura són espais en què el treball acadèmic dialoga directament amb la identitat col·lectiva.

En les darreres dècades, però, el sistema universitari ha tendit a privilegiar la publicació en revistes indexades i en editorials d'alt prestigi internacional com a criteri gairebé exclusiu de la qualitat científica. Aquest procés, que pretén homogeneïtzar estàndards i internacionalitzar la recerca, ha comportat una desvalorització progressiva de la divulgació com a pràctica intel·lectual. Escriure en revistes culturals o en premsa generalista sovint s'ha considerat com una activitat secundària, allunyada de l'essència més pura de la investigació. Amb tot, en els darrers anys, els organismes responsables de l'avaluació de la qualitat i l'acreditació del sistema universitari han començat a obrir, encara que tímidament, un espai vinculat a la ciència oberta i al diàleg amb la societat.

La figura d'Antoni Ferrando Francés, que ocupa un lloc central en la configuració de la filologia catalana contemporània al País Valencià, assumeix de manera exemplar la responsabilitat cívica del que representa la divulgació.[1] Primer deixeble de Manuel Sanchis Guarner, el 1976 va defensar la tesi *Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XVII*, la primera tesi escrita i defensada en català al País Valencià, i l'any següent va rebre tant el premi extraordinari de doctorat com el Milà i Fontanals de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC).[2] El 1983 esdevingué el catedràtic d'universitat més jove de l'Estat i assumí la direcció del Departament de Lingüística Valenciana —de Filologia Catalana a partir de 1985— de la Universitat de València fins al 1992 (Ferrando, 2018). El 1985 ingressà com a membre numerari a la Secció Filològica de l'IEC (Martines, 2025). Entre el 1983 i el 2001 dirigí, amb intervals, l'Institut de Filologia Valenciana

1 Per al resum de les principals fites que consignem ara, partim de Ferrando Simón (2019), a qui remetem per a una major concreció de detalls. També es podran complementar en un altre article seu en aquest mateix monogràfic.

2 50 anys després acaba de publicar un nou estudi i edició crítica de les *Obres o trobes en llaors de la verge Maria* (2025), peça central d'aquella tesi.

(IFV), convertit en Interuniversitari (IIFV) el 1995. Fou membre fundador i acadèmic de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) (2001-2021), president de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (AILLC) (2012-2018),[3] catedràtic emèrit de la Universitat de València (2018-2024) i va ser investit doctor *honoris causa* per la Universitat d'Alacant el 10 de juliol de 2025 coincidint amb la inauguració dels actes commemoratius del 50é aniversari de la creació de la Facultat de Filosofia i Lletres d'aquesta universitat (Cortés, 2025; Guardiola Savall & Martines, 2025).[4] La seua trajectòria acadèmica integra, a més de responsabilitats institucionals, una àmplia docència i una producció científica referencial centrada sobretot en la història de la llengua i la cultura catalanes i la reflexió sobre el model de llengua (Calafat-Vila, 2025; Ramos, 2019), l'edició de textos, i la literatura medieval, moderna i del segle XIX (Escartí, 2025; Rossich, 2019 i 2025).[5] Més enllà de l'àmbit purament acadèmic, constatem una infatigable dedicació a la llengua i al país des del compromís i la responsabilitat cívica del ciutadà i de l'humanista íntegre: «Per a mi és inseparable l'estudi de la llengua i la defensa dels drets dels valencianoparlants a la igualtat lingüística», declara en una entrevista a Marta Rojo (2025) sobre la Llei de Llibertat Educativa. Tot plegat sustenta el fonament de la seua veu com a autoritat pública.

En la dilatada carrera de Ferrando hi ha un vessant que ha rebut, però, menys atenció: durant pràcticament cinquanta anys ha mantingut una activitat divulgadora rigorosa i constant.[6] En el seu cas, la divulgació no es pot considerar una pràctica accessòria, ans al contrari presenta una dimensió estructural vinculada amb la seua manera d'entendre la filologia i la universitat com a servei públic. En aquest sentit, s'inscriu en la línia d'altres figures que han combinat recerca universitària i intervenció pública, com el seu mestre Manuel Sanchis Guarner o també com Joan Fuster. El perfil biogràfic publicat per Ferrando Simón (2019)[7] subratlla el seu compromís amb la dignificació científica i social de la llengua i el país, una actitud que amera les seues

3 Després d'una etapa com a vocal de la Junta de Govern des de 1985, va ser elegit president en el 16é Col·loqui celebrat a Salamanca de l'1 al 6 de juliol de 2012. En el 18é Col·loqui, celebrat a Bucarest del 2 al 6 de juliol de 2018, és nomenat membre d'honor, condició que manté encara a hores d'ara. El 2020 i 2021 l'AILLC publica dos volums miscel·lanis en honor seu dins la col·lecció *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, corresponents als números LXXIV i LXXV.

4 En el si de l'ISIC-IVITRA (UA) es va publicar també en honor seu el volum *Estudis actuals de Filologia Catalana* coordinat per Guardiola Savall i Martínez-Martínez (2024) i es va celebrar el XXVé Simposi Internacional Noves Tendències en I+D+I en Literatura, Llengua, Ensenyament i TIC. «De la innovació al cànon» a la Seu Universitària de la Nucia l'11 de juliol de 2025. Sobre la relació amb la Universitat d'Alacant, veg. el discurs d'acceptació de Ferrando (2025) i la *laudatio* de Guardiola Savall i Martines (2025).

5 El monogràfic en què s'insereix el present article també permet llegir una anàlisi més aprofundida d'aquesta recerca, a la qual se sumen les reflexions i aproximacions a les figures de distints filòlegs contemporanis, i les aportacions a la gramàtica històrica i la dialectologia catalanes.

6 El primer article de què tenim constància l'escriu el 1963, en castellà, en la revista del seu institut, el Josep de Ribera de Xàtiva, i tracta sobre les aportacions renovadores derivades del Concili Vaticà II (Ferrando, 2009, p. 196). Ara bé, el primer article divulgatiu en català que hem trobat és «La llegenda del soldat de Benicolet», publicat en el llibre de festes patronals del seu poble natal, Benicolet, l'agost de 1977, ara fa pràcticament 50 anys.

7 Publicat en el primer volum d'homenatge de la seua figura i obra, coordinat des del seu Departament de la Universitat de València per Escartí (2019).

intervencions públiques i que permet qüestionar, amb fonament, la jerarquia imposada per les agències avaluadores.

En contextos de minorització lingüística, la figura del filòleg adquireix una dimensió cívica imprescindible. La història recent del País Valencià, marcada per polèmiques normatives i tensions identitàries, ha situat sovint els especialistes en la llengua i la cultura en el centre del debat. Ferrando, que les ha viscudes de ple, ha afrontat aquesta exposició amb una estratègia basada en el rigor i la contextualització històrica, la documentació i la moderació argumentativa, la valentia i el respecte. La seua imatge pública es construeix, doncs, sobre la coherència entre la recerca i la intervenció, entre la competència tècnica i la voluntat pedagògica. Els mateixos principis metodològics que orienten els seus estudis acadèmics —atenció al context, precisió terminològica i rigor documental— es reconeixen fàcilment en totes les aportacions divulgatives. Aquesta continuïtat ajuda a superar la falsa oposició entre el saber especialitzat i la comunicació pública, i permet entendre la divulgació com una forma específica, però no menor, de producció de coneixement: el projecte divulgatiu ferrandià s'inscriu en una tradició que concep el saber com un bé compartit. Escriure per a un públic ampli no implica en cap cas rebaixar el nivell d'exigència, sinó assumir la responsabilitat d'explicar amb claredat allò que és complex. Aquesta actitud pedagògica connecta directament amb la seua experiència docent i amb una idea de la universitat pública com a institució al servei de la societat. La divulgació esdevé així una eina de transferència del coneixement especialitzat a l'esfera pública i contribueix a reforçar la legitimitat social de la llengua, la cultura i la tradició literària.

El present article analitza la figura d'Antoni Ferrando com a divulgador amb l'objectiu de mostrar com aquesta pràctica configura un model d'intel·lectual humanista encara vigent i necessari. No es pretén oferir una biografia exhaustiva ni un inventari complet de títols o de textos, sinó identificar els trets d'una manera d'entendre la relació entre el saber especialitzat i l'espai públic: fer accessible el coneixement filològic, intervenir en els debats sobre la llengua i la cultura o acompanyar críticament la producció d'altres. Aquesta línia sostinguda en el temps es concreta en formats diversos: pròlegs, ressenyes, articles de premsa, col·laboracions en revistes culturals i comarcals o en llibres de festes, entrevistes o participació en documentals, entre altres.[8]

Les dades que fonamenten aquesta anàlisi provenen principalment del currículum de l'homenatjat (Ferrando, 2026), del perfil biogràfic i acadèmic publicat per Ferrando Simón (2019), de les Memòries d'Activitats 2001-2024 de l'IIFV i de diverses bases de dades i portals de difusió de la recerca científica disponibles en el nostre àmbit lingüístic.[9]

8 Per falta d'espai, no tractarem la seua extensa participació en altres tipus de formats divulgatius destinats al gran públic, com són la intervenció en conferències, discursos, taules redones, presentacions de llibres, etc.

9 Fonamentalment ens hem basat en Dialnet, Google Acadèmic, IEC Obert, Portal de Producció Científica de la Universitat de València, Qüern i Traces. També cal indicar que Antoni Ferrando Francés té una entrada en la *Gran Enciclopèdia Catalana* i també en la *Viquipèdia*. Per a les col·laboracions en revistes de la seua comarca, hem tingut present Calzado Aldaria i Canales Regidor (2025). A més a més, s'han hagut de fer determinades consultes a diverses persones que treballen en institucions o bé en l'edició de diverses publicacions periòdiques. Volem agrair encaridament l'amabilitat i la paciència de, per ordre alfabètic: Jesús

2. El pròleg, forma de mediació, magisteri i generositat intel·lectual

La tasca d'Antoni Ferrando com a prologuista constitueix una de les facetes més significatives del seu projecte professional i també del seu magisteri. En el moment de redactar aquest text en comptabilitzem una norantena des de 1982 fins a 2026: el primer és el pròleg a l'edició de la tesi de Marina Zaragozà dirigida per Sanchis Guarner i publicada just un any després del traspàs del mestre; els darrers de què tenim constància corresponen a l'edició que fa de la tesi del seu deixeble recentment traspassat, Honorat Resurrección Ros (2026),[10] i el que apareix en la tercera edició del llibre *Irreductibles* de Carles Fenollosa (2026).

En la tradició humanística, el pròleg ha estat molt més que un simple text introductori: ha funcionat com un espai de contextualització crítica i, sovint, de legitimació intel·lectual. En aquest marc, els pròlegs, però també les presentacions, les introduccions, els preàmbuls, els proemis i les notes d'editor, s'inscriuen en una concepció del gènere entés com a exercici de responsabilitat envers l'obra i el lector.

Assumir la redacció d'un pròleg o d'unes notes introductòries implica dedicar temps i esforç a l'obra d'un altre, sense que aquesta tasca reporte un benefici acadèmic immediat i, per tant, en el context universitari, aquesta pràctica adquireix un valor especial. En el cas de Ferrando, considerem que la decisió de prologar una obra respon, d'una banda, al reconeixement de la seua rellevància científica o cultural i, de retruc, a la voluntat de contribuir a la seua adequada recepció, però fonamentalment a l'acompanyament de l'autor prologat.

Els pròlegs ferrandians es caracteritzen per una contextualització rigorosa del treball presentat: situa l'obra dins del seu camp d'estudi, en destaca els antecedents, n'explicita els objectius i en valora les aportacions principals. Aquesta tasca no es limita a una simple presentació laudatòria, ans al contrari ofereix al lector les claus necessàries per a comprendre el sentit i l'abast del llibre. El pròleg esdevé així una guia de lectura, especialment útil en obres de caràcter especialitzat. D'altra banda, un altre element central és la manera com Ferrando exerceix la seua autoritat intel·lectual. Lluny d'imposar una lectura tancada o de situar-se per damunt de l'autor, adopta una posició d'acompanyament, valora tant la trajectòria com els mèrits de l'autor prologat i reflecteix una concepció del saber basada en el reconeixement del treball alié: el pròleg no eclipsa l'obra, sinó que la potencia.

Tanmateix, aquesta pràctica evidencia el mestratge exercit per Ferrando com a «descobridor de vocacions, esperonador d'interessos, incitador de descobertes, multiplicador d'investigacions, aplanador de terrenys, forjador de camins, impulsor d'iniciatives» (Ferrando Simón, 2019, p. 26). En la clara aposta per la recerca novella que el defineix,[11] molts dels llibres que

Belda (*Cresol*), Lluïsa Castelló (Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans), Ares Cucurell (*Serra d'Or*), Mireia Ferrando (doctoranda de la Universitat de València), Anna Mateu (*Mètode*), Antoni Medall (Gestió i Producció de Projectes del Taller d'Audiovisuals de la Universitat de València), Òmnium Cultural, Sumsi Palau (*El Temps*), Aina Ruscà (Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans) i Maite Simón (PUV).

10 Tesi codirigida amb Josep Corell i defensada el 2003.

11 «He cregut sempre en el diàleg entre disciplines, institucions, territoris i generacions», sosté en el discurs d'acceptació del doctorat *honoris causa* (Ferrando, 2025).

ha prologat pertanyen a investigadors més joves a qui els ha dirigit la tesi de llicenciatura o la tesi doctoral.[12] En aquests casos el pròleg ha de ser llegit com una forma de transmissió del magisteri, exercit fora dels canals docents formals, que adopta la forma d'un exercici d'acompanyament d'una gran generositat, la del mestre respecte del deixeble fins a la culminació de l'etapa acadèmica. És en aquest sentit que s'han d'interpretar les paraules d'un dels seus deixebles directes, Vicent J. Escartí (2019, pp. 16-17), quan afirma que

> Ferrando ha estat i és un model per a tots aquells que ens hi hem acostat amb voluntat d'aprendre. Un mestre que, si cal posar-li un adjectiu, jo diria que seria el de «generós»: Antoni Ferrando sempre ens ofereix tot el que sap, sempre ens aporta tot el que pot i, encara, es preocupa pels nostres treballs com si fossen els seus. Amb una generositat —insistesc— que no és freqüent.[13]

En altres ocasions, el pròleg, la introducció o la nota prèvia apareixen en una publicació que ha esdevingut referencial de col·legues de dins o de fora de la seua universitat,[14] de filòlegs il·lustres o també dels seus mestres, com ara, els que elabora, en ordre alfabètic, a Antoni M. Badia i Margarit (2004), Carme Barceló (1983), Ricard Blasco Laguna (1984), Germà Colón (1997), Francesc Ferrer Pastor (1985), Marinela Garcia (2002), Francisco M. Gimeno (2013), Joseph Gulsoy (1993), Josep Martines (2010), Antoni Mas Forners (2020), Francesc de Borja Moll (2006), Brauli Montoya (1996), Francesc Pérez i Moragón (2023), Mateu Rodrigo (1999), Agustín Rubio (1985), Manuel Sanchis Guarner (1992) o Joan Veny (2001), entre molts altres.

En altres casos, aquests pròlegs o introduccions constitueixen veritables capítols amb títol propi que emmarquen i contextualitzen críticament encara més la necessitat de l'obra prologada. Seria el cas, per exemple, del que elabora per a Jordi Carbonell, «El projecte d'història de la llengua catalana que Jordi Carbonell havia somiat» en *Elements d'història de la llengua catalana*

12 Amb una vintena de tesis de llicenciatura i treballs d'investigació tutoritzats, el primer pròleg d'aquest tipus de què tenim constància és el que redacta per a la reelaboració i publicació de la tesi de llicenciatura de Joan E. Pellicer Borràs, defensada el 1983 i publicada el 1986. Amb 23 tesis dirigides —2 de les quals a la Universitat d'Alacant—, el primer pròleg de Ferrando present en la publicació d'una tesi doctoral dirigida per ell correspondria a la de Joaquim Martí Mestre, que la va defensar el 1992 i la va publicar el 1994. Amb tres pròlegs, és el deixeble directe que més voltes ha prologat Ferrando. Com ja hem vist adés, el darrer pròleg correspon a l'edició de la tesi de Resurrección Ros (2026).

13 En termes semblants —i també més personals— s'expressa un altre dels seus deixebles directes, Alaitz Zalbidea (2025):

> Parlar de Toni és també parlar d'un mestre en el sentit més complet de la paraula: algú que no sols guia en el coneixement, sinó que acompanya, escolta i inspira. No exagere si dic que Toni ha sigut i és, personalment, un far intel·lectual que m'ha acompanyat en el meu camí acadèmic. No sols vaig percebre la seua generositat i vocació com a director de la meua tesi doctoral, sinó també en cada moment en què els dubtes sobrevolaven el meu cap i llavors aprofitàvem per a bastir un pretext per a raonar de tot un poc. «Passa, Zalbi, tu mai molestes», i fora davant del seu despatx o davant de la porta de sa casa m'obria els braços i també les pàgines d'uns quants llibres per a començar a arreglar el món.

14 Cosa que evidencia el respecte i l'estima cap a la seua figura i trajectòria en la filologia catalana contemporània.

(2017) o «Una nova visió de Joan Roís de Corella» en *Joan Roís de Corella i el seu món. Actes del Congrés Internacional Joan Roís de Corella 2013* (2014).

Les temàtiques de les publicacions prologades són ben variades, però sempre guarden relació amb els seus temes d'estudi preferents: la història de la llengua i la cultura catalanes, el model lingüístic, l'edició de textos, i la literatura medieval, moderna i del segle XIX. Hi ha, però, dues excepcions significatives que igualment s'entenen dins del projecte divulgador ferrandià (§ 4.2): els dos pròlegs a dues obres que tracten diferents aspectes de la història i de la vida de la seua comarca natal, la Vall d'Albaida, el pròleg que el 2001 fa a Bataller i el de 2020 a Fuster Montagut.

Finalment, hi ha un conjunt també ampli d'introduccions o notes prèvies d'obres col·lectives o miscel·lànies d'homenatge de les quals ell és el responsable editor o coordinador —algunes en col·laboració amb algun altre col·lega. Entre les obres col·lectives volem destacar les que representen les actes de tres fites importants en la història de la filologia catalana al País Valencià: el Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana (València, 1986), les Jornades sobre la Llengua Oral als Mitjans de Comunicació Valencians (València, 1987) i el IXè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant, 1991), aquest darrer organitzat per l'acabat de crear Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant. D'altra banda, no podem deixar passar la seua participació en l'organització de trobades i l'edició de les actes corresponents sobre la gran novel·la del segle XV, el *Curial e Güelfa* (2012),[15] i sobre la figura de Joan Roís de Corella (2014), entre moltes més. Entre les miscel·lànies d'homenatge, cal fer esment, necessàriament, de les diverses que coordina, d'una banda, en honor del seu mestre, Sanchis (1984),[16] i d'una altra, de figures tan representatives per a la nostra cultura, com Fuster (1993)[17], Josep Iborra (1995), Francesc P. Burguera (1998) o Francesc Ferrer Pastor (2002), entre altres figures contemporànies.

Entre les presentacions d'altres obres col·lectives, destaquem les que trobem en els dos primers números de *Caplletra*, revista que Ferrando funda el 1986 i que va dirigir fins al 2001 al si de l'IIFV; i, també, les presentacions, úniques en la col·lecció, dels volums d'homenatge d'*Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* que publica l'AILLC durant la seua presidència: les dedicades a Jordi Bruguera (2013) i a Kálmán Faluba (2017), respectivament, en un clar exercici que evidencia l'agraïment profund i necessari cap als investigadors que ens han precedit.[18]

15 Cal destacar, a més, que juntament amb el *Llibre dels feits* de Jaume I, el *Curial e Güelfa* ha estat un dels seus temes predilectes d'investigació i, en aquest sentit, basta tenir present el títol del darrer article que publica a la revista *Caràcters*, «*Curial e Güelfa*: una recerca apassionant, una obra meravellosa» (2018) (§ 4.3). També s'ha d'esmentar la direcció de la tesi d'Abel Soler (2016) en què es va descobrir l'autoria fins ara desconeguda. De la tesi, se'n publiquen dos llibres que també prologa Ferrando (2017 i 2018).

16 En la relació bibliogràfica només esmentarem la primera en què figura una presentació de Ferrando, tot i que no coordina el volum.

17 També en té diverses, però en la bibliografia només n'esmentem la primera.

18 En aquest sentit, cal recuperar les paraules del discurs d'acceptació del títol de doctor *honoris causa* (Ferrando, 2025).

La generositat intel·lectual que amera la tasca prologal de Ferrando constitueix, a parer nostre, un dels trets més coherents amb la seua concepció humanista del saber. Escriure per facilitar l'accés a l'obra d'un altre, per situar-la i fer-la comprensible, és una manera concreta d'entendre el coneixement com un bé compartit. El pròleg esdevé, així, una extensió natural de la seua activitat divulgadora i del seu compromís cívic amb la cultura i molt especialment amb el mestratge exercit sempre d'una manera afable i discreta, sense demanar res a canvi.

3. La ressenya, gènere crític i pedagògic, una altra mostra del mestratge exercit

Molt lligada amb la pràctica anterior, la ressenya ocupa també un lloc destacat en la trajectòria intel·lectual d'Antoni Ferrando i esdevé, com l'altra, una mostra del seu compromís amb la mediació cultural i també amb el magisteri exercit. Fins al moment de redactar aquest article, en comptem vora 30: la primera de 1982 i la darrera de 2023.[19] Lluny de considerar-la com un gènere secundari, Ferrando la converteix en un espai idoni per a connectar la recerca acadèmica amb un públic lector ampli, amb l'oferiment d'eines per comprendre millor les obres, situar-les en el seu context i valorar-les amb criteri. També, com adés (§ 2), esdevé una mostra representativa més de la seua generositat en l'acompanyament dels investigadors novells, tant dels seus deixebles directes com no.

Publicades en revistes especialitzades referencials (*Bulletin of Hispanic Studies, Caplletra. Revista Internacional de Filologia, Llengua & Literatura, eHumanista, Estudis Romànics, Revista de Lenguas y Literaturas Catalana, Vasca y Gallega* o *Revue de Linguistique Romane*) i en publicacions culturals d'abast més general (*Afers, L'Espill* o *Serra d'Or*) o en premsa periòdica (*El Temps*), parteix sempre d'un principi bàsic: el respecte pel lector i per l'obra ressenyada. Aquest respecte es manifesta en una presentació acurada de l'obra, en una exposició clara dels seus objectius i en una anàlisi detallada dels continguts principals. Si hi apareix la valoració crítica, està sempre argumentada i formulada amb voluntat constructiva. Formalment, les ressenyes de Ferrando solen seguir una estructura clara: presentació de l'autor i la seua trajectòria, síntesi sobre els plantejaments teòrics i metodològics de l'obra, i, finalment, una reflexió crítica que situa el llibre dins del seu àmbit d'estudi. Aquesta organització facilita la lectura i fa que la ressenya siga útil tant per a lectors no especialitzats com per a investigadors.

D'altra banda, un dels trets més remarcables és la seua capacitat d'anar més enllà del comentari puntual d'un llibre. A partir d'una obra concreta, introdueix reflexions més àmplies sobre l'estat de la filologia, els debats metodològics o els reptes pendents. Així, la ressenya deixa de ser només una nota informativa i esdevé un text amb valor propi. També és evident la dimensió pedagògica d'aquests textos. Com a lectors ens podem acostar a obres complexes, com els estudis i les edicions crítiques i filològiques dels textos medievals que solen ser el principal objecte de les seues ressenyes, gràcies a les orientacions prèvies que Ferrando ofereix i que funcionen com una guia de lectura rigorosa i didàctica.

19 Del 1982 hi ha la ressenya dels tres primers volums de la «Biblioteca Escriny [de textos medievals breus]»; del 2023, la ressenya a *Proejant el temps* del seu deixeble directe Rafael Roca.

La ressenya esdevé novament una prolongació del seu magisteri, exercit fora de l'aula però amb un altre tipus d'eficàcia indiscutible. I si parlem de magisteri, com hem vist en el punt anterior (§ 2), destaquen les ressenyes que fa tant a obres dels seus deixebles directes (Vicent J. Escartí, Joaquim Martí Mestre o Rafael Roca)[20] com també a diferents col·legues tant de la seua universitat com de fora: Martí de Riquer i Lola Badia, Lluís Cabré i Josep Pujol, Joan Miralles, Agustín Rubio o Vicent Simbor, entre altres.[21]

Finalment, cal destacar l'ètica que impregna tota la seua pràctica ressenyística. Les discrepàncies es formulen amb respecte i esperit de diàleg, sense caure en la desqualificació ni en la polèmica fàcil. Aquesta actitud resulta especialment valuosa —i generosa també— en un context que podria ser aprofitat per a la confrontació.

4. La divulgació en revistes culturals, una altra dimensió estructural del seu projecte intel·lectual

La col·laboració d'Antoni Ferrando Francés en revistes de caràcter cultural i divulgatiu constitueix un altre element important de la seua trajectòria. Reflecteix, d'altra banda, un compromís continuat per fer arribar el coneixement més enllà dels cercles acadèmics, contribueix activament a la vida cultural del territori i consolida en l'esfera pública el coneixement filològic i la nostra història cultural. L'activitat divulgadora de Ferrando no es limita a intervencions puntuals, sinó que al llarg de dècades ha mantingut una presència constant en diferents espais editorials, cosa que reforça la coherència del seu projecte i amplia la seua projecció pública. Mantenint sempre els mateixos principis de rigor conceptual, contextualització històrica i voluntat pedagògica, la continuïtat adquireix especial rellevància en un context marcat per la fragmentació del discurs cultural i mediàtic.

Presentem aquesta activitat en tres grans blocs que tracten, d'una banda, les col·laboracions en la revista *Saó*, d'una altra, les contribucions en revistes locals i comarcals, i, finalment, la participació en altres revistes.

4.1 *Saó* com a espai central de la divulgació

La revista *Saó* esdevé un dels principals espais de projecció de la tasca divulgadora de Ferrando en revistes culturals. Des de 1983 fins a 2023 —de moment—,[22] Ferrando ha desenvolupat en aquest mitjà una reflexió sostinguda en el temps sobre la història cultural, literària i lingüística valenciana i ha estat capaç de construir un corpus coherent que dialoga constantment amb la

20 En la bibliografia final citem només la primera en el cas d'Escartí i de Martí i Mestre, i la darrera en el cas de Roca (veg. nota 19).

21 Encara que molt més jove i que podríem considerar, per tant, un deixeble indirecte, també hi ha les dues ressenyes a l'edició i estudi del *Psalteri* de Corella que publica Martos.

22 De 1983 hi ha dues col·laboracions: la «Carta oberta als bisbes valencians» (§ 7) i «És encara possible la normalització lingüística al País Valencià?»; de 2023, «Del nom i de la identitat lingüística dels valencians».

seua recerca acadèmica, però també amb la seua trajectòria professional. Les intervencions de Ferrando en *Saó* no són esporàdiques ni circumstancials, sinó que constitueixen un model de divulgació rigorosa i pedagògica, orientada a apropar la filologia i la nostra història literària i cultural a un públic ampli.

Martínez Sanchis (2016a, p. 170) ha assenyalat que Ferrando és un «un dels homenots de *Saó*» i que el seus articles «versen sobre temàtiques relacionades amb els usos socials de la llengua i els moments claus de la filologia catalana al País Valencià».[23] D'altra banda, per a Roca (2019, p. 183):

> *Saó* no sols ha tingut la sort de comptar amb els escrits i l'assessorament del professor Antoni Ferrando, sinó que també s'ha beneficiat sovint de la seua saviesa i contactes [...] si la revista mensual *Saó* ha pogut superar els quatre-cents quaranta-cinc números i mantenir-se activa durant quaranta-tres anys, ha sigut també gràcies a l'aportació d'Antoni Ferrando.

Així mateix, Roca (2019) fa una anàlisi detallada de la vinculació de Ferrando amb la revista i divideix les seues contribucions en huit apartats: articles culturals, articles en quaderns, articles en monogràfics, cartes obertes, entrevistes, ressenyes dels seus llibres, articles en llibres col·lectius del projecte editorial de *Saó* i altres col·laboracions (assessorament, participació en jurats de premis, coordinador de monogràfics, etc.). De tots aquests ítems, destacarem principalment les aportacions noves o les que guarden relació amb els altres continguts del present article.

Els nou «articles culturals» que publica en *Saó*, sense tenir una secció fixa al llarg de més de 40 anys de col·laboració, tracten temes vinculats amb la filologia i molt recurrentment amb la situació de la llengua i del país. Destaquem el darrer de què tenim constància, publicat el 2022, «Per la igualtat lingüística», en què denuncia «l'absència d'una política de defensa dels drets, dels interessos i de la personalitat pròpia dels valencians i valencianes» (Ferrando, 2022).[24]

Els onze articles que ha redactat per a la secció *Quadern* representen un esforç d'anàlisi i de síntesi de temàtiques històriques, filològiques i també com l'apartat anterior, sobre la situació de la llengua i el país. Destaquem els dos darrers publicats el 2022 i el 2023: «La consciència lingüística dels valencians» (aparegut en el quadern «La vitalitat lingüística dels valencians») i «Del nom i de la identitat lingüística dels valencians» (inserit al quadern «Referents identitaris del PV»), respectivament. Novament Ferrando, com a referent indiscutible de la filologia catalana al País Valencià, aborda qüestions clau en moments especialment importants o sociopolíticament delicats per a la llengua i el país, com és la identitat.

D'un altre caire són els cinc articles presents en la secció *Monogràfic*, veritables apèndixs d'especialitat que gaudeixen d'entitat pròpia dins d'aquesta revista de divulgació. Dels cinc, destaquem el darrer, que enllaça amb un altre dels seus projectes, la reivindicació dels textos religiosos i litúrgics en llengua pròpia (§ 7): «El treball de l'AVL en favor de la presència

23 Com ara, la celebració del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana a València el 1986 (§ 2).

24 Una primera versió d'aquest article va aparéixer en el suplement setmanal del País Valencià de l'edició del 26/12/2021 del diari *Levante* (veg. § 5).

del valencià en l'Església», publicat el 2009 en el monogràfic 43 dedicat a «Els textos litúrgics en valencià», del qual va ser coordinador també.

Les cinc «cartes obertes» connecten especialment amb els càrrecs que ha ostentat com a director del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València o de l'IIFV i són adreçades a

> personalitats públiques de gran rellevància i responsabilitat pública: els bisbes valencians, el Defensor del Poble, els rectors de les universitats del territori catalanoparlant i el president de les Corts Valencianes [...] documents reivindicatius que donen compte del caire compromés i de denúncia pública amb què Ferrando ha impregnat sovint les seues actuacions. (Roca, 2019, p. 175)[25]

D'altra banda,

> Antoni Ferrando és una de les persones que més vegades ha sigut entrevistada en la història de *Saó*. La seua intensa dedicació docent, científica i institucional, les responsabilitats al front de diverses entitats acadèmiques i culturals, el seu activisme cívic expliquen que la revista haja recorregut a ell [...] per a demanar-li, públicament, l'opinió al voltant de tot tipus d'esdeveniments culturals, socials, polítics i, sobretot, lingüístics i literaris. (Roca, 2019, p. 177)

Amb un total de quatre entrevistes, la darrera va córrer a càrrec dels seus deixebles directes, Vicent J. Escartí i Rafael Roca (2025), amb motiu de la seua investidura com a doctor *honoris causa*. Hi repassen la seua trajectòria com a exdirector del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València, investigador i docent, i els seus projectes de futur.

Finalment, en aquest resum de la vinculació de Ferrando amb la revista *Saó*, constitueix un punt i a banda el quadern «Antoni Ferrando, referent valencià» coordinat per V. Martines (2025). En aquest cas, *Saó* li ret aquest homenatge, tan merescut, previ al nomenament com a doctor *honoris causa*. A banda de la introducció del coordinador en què situa la figura de Ferrando com a referent indiscutible dins la filologia catalana del País Valencià i de l'entrevista ja ressenyada, hi intervenen Albert Rossich, que repassa la trajectòria investigadora de l'homenatjat; Rosa Calafat-Vila explica les principals fites de la seua recerca com a investigador de la història de la llengua; M. Isabel Guardiola Savall esbossa un panorama condensat d'algunes de les principals contribucions científiques després de la seua jubilació (2019-2025); i, finalment, Josep Martines recorre la trajectòria d'Antoni Ferrando com a membre numerari de la Secció Filològica de l'IEC d'ençà de la seua entrada el 1985.

25 Remetem en aquest sentit a les paraules del discurs d'acceptació del títol de doctor *honoris causa* (Ferrando, 2025), que van tenir tant de ressò en la premsa (Guardiola Savall & Martines, 2025: 291-296; i, especialment, Herrero, 2025).

4.2 El lligam amb les arrels: la col·laboració en revistes de festes i en revistes d'estudis comarcals

La redacció d'articles per a llibres de festes i revistes locals i comarcals té un valor cultural i social cabdal, ja que permet apropar el coneixement a un públic ampli, molt més enllà de l'àmbit estrictament acadèmic. Moltes persones no tenen accés a monografies especialitzades o publicacions científiques, però aquestes revistes arriben directament a la societat i contribueixen al fet que la història, la llengua i la tradició siguen (re)conegudes i valorades, i també a preservar i a difondre la identitat cultural i lingüística.

Al País Valencià, a partir de 1976 va eclosionar «una premsa cultural i cívica preocupada per la protecció dels valors identitaris locals, la normalització de la llengua i la preservació i recuperació dels béns patrimonials dels pobles» (Martínez Sanchis, 2016b, p. 201). En paral·lel, a partir dels anys 80 del segle passat, sorgeixen les revistes dirigides des d'instituts o centres d'estudis locals i comarcals «amb una clara vocació de construcció de la identitat de proximitat a través de la investigació». Aquestes revistes són «publicacions especialitzades nascudes amb esperit cultural comarcalista i fidels a la llengua del poble»: els temes versen sobre la història, la geografia, l'etnologia i el patrimoni cultural i natural de les comarques amb metodologies modernes, cosa que implica que es comence a eixir «del llarg oblit i del folklorisme a què les havia sotmeses el franquisme» (Martínez Sanchis, 2016b, pp. 204-207).

És en aquest context que s'ha d'entendre i valorar aquesta pràctica d'Antoni Ferrando: la seua activitat en aquest camp suposa molt més que una pràctica comunicativa, ja que es tracta d'un acte de servei cultural i social, una manera d'acostar la recerca a la societat, de preservar la memòria col·lectiva i reforçar la identitat lingüística i cultural, convertint la cultura en un bé viu, participatiu i accessible, oferint informació útil, interessant i significativa, enfortint el teixit social i cultural, i promovent el respecte i la valoració de la història, la identitat, la cultura i la llengua pròpies. A més a més, en els seus textos, retrobem els mateixos principis que ameren la resta de la seua producció, la més acadèmica: rigor, contextualització i documentació, combinats amb un to proper i accessible, adequat al caràcter d'aquestes publicacions. Un exemple prototípic d'aquesta combinatòria pot ser que siga la publicació en una revista referencial com és *Estudis Romànics* (2013) d'un article sobre la figura del secretari d'Alfons el Magnànim, Joan Olzina, i que, alhora, en faça una conferència a la Casa de Cultura de la Salzadella (Baix Maestrat) i després l'adapte com a article per al llibre de festes de la localitat (2013).

En una clara aposta per la vertebració del territori que considera necessària i que sempre ha defensat en cadascuna de les seues actuacions (cf. el pas de l'IFV a IIFV, per exemple),[26] hi ha les col·laboracions en revistes publicades al migjorn valencià. Així doncs, escriu sobre aspectes i figures medievals en *La Rella*, revista de l'Institut d'Estudis Comarcals del Baix Vinalopó

26 En aquest sentit, recuperem les paraules del discurs d'acceptació del doctorat *honoris causa*: «El meu compromís personal de vertebrar un espai filològic valencià compartit, de projectar-lo internacionalment i de dotar-lo d'instruments de recerca sòlids no hauria estat possible sense la vostra implicació [adreçant-se als col·legues de la Universitat d'Alacant]» (Ferrando, 2025). En concret, sobre la relació amb el Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant i amb aquesta Universitat mateix, veg. les paraules d'aquest mateix discurs de Ferrando (2025) i la *laudatio* de Guardiola Savall i Martines (2025).

(1985); en *Festa d'Elx*, editada des de l'Ajuntament d'Elx (1987); i, en *L'Aiguadolç*, revista d'estudis literaris de l'Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta (1992 i 2015); mentre que en la revista *Canelobre*, de l'Institut Alacantí de Cultura «Juan Gil-Albert», reprodueix el discurs llegit en l'acte d'atorgament del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes a Enric Valor, l'any 1987, i publicat prèviament a *Serra d'Or* (§ 4.3).

En el seu poble natal, Benicolet (Vall d'Albaida), del qual també és el cronista oficial des de 1991, la participació de Ferrando en els llibres de festes des de 1977 fins a 2024 configura un corpus imprescindible de 31 articles —fins ara— sobre la història local i la cultura festiva.[27] Hi escriu de manera ininterrompuda des de 1996.[28] Els seus articles aborden qüestions diverses: els orígens del municipi, l'onomàstica, l'expulsió dels moriscos, els episodis de la vida escolar en diferents períodes, la revolució de 1868, la Guerra de Successió i l'evolució de les festes patronals... També ha escrit sobre el campanar, l'església, l'arxiu municipal i personatges destacats de la localitat.[29] I, finalment, també troba un espai per a parlar de figures que l'han ocupat i marcat en la seua vida professional i investigadora, com són Teodor Llorente i el seu mestre Sanchis Guarner.[30]

Un compromís semblant es manifesta a la Pobla del Duc (Vall d'Albaida), municipi vinculat amb la seua família materna. Sense la mateixa assiduïtat que amb la publicació anterior —«escric sempre que puc», ha confessat en algunes ocasions—, comença a escriure-hi l'any 2000, coincidint amb la data en què exerceix també com a mantenidor de les festes, fet que reforça la seua presència pública i consolida un vincle directe amb la vida cultural del poble.[31] Amb dèsset articles publicats, el darrer és de 2024.[32] Com en el cas anterior, les temàtiques també versen sobre els personatges rellevants de la localitat, episodis històrics concrets, commemoracions locals i qüestions educatives o patrimonials... i sovint hi troba espai per a parlar del seu mestre Sanchis, però també de Vicent Andrés Estellés o d'Isabel de Villena, nomenada Escriptora de l'Any per l'AVL el 2016-2017, amb una clara voluntat de fer dialogar la ciència i la societat i enfortir la qüestió identitària.[33]

27 Pel que fa a l'article de 1977, veg. la nota 6, mentre que el darrer article publicat tracta sobre l'arxiu municipal.

28 No hi participà, però, en 2003, en 2019-2021 ni en 2025. El 2019, però, aparegué un escrit d'homenatge signat per l'alcaldessa Llúcia Gregori Català amb motiu del nomenament com a fill predilecte de Benicolet el 30 de març de 2019.

29 Sobre temes històrics de la localitat, també constatem el capítol «Bregues i avalots en el Benicolet morisc dels anys 90 del segle XVI» (Ferrando, 2021).

30 A les hores d'ara ja està treballant en l'article que apareixerà en la revista de 2026: hi editarà i analitzarà les primeres ordenances municipals de 1881 de la localitat.

31 En aquesta data també publica «Una mostra de la sàtira política de la Pobla dels primers anys 20» en la revista local *Xara*.

32 Veg. Calzado Aldaria i Canales Regidor (2025) per a un llistat complet de les publicacions de Ferrando vinculades amb aquesta localitat.

33 Com en el cas de la revista anterior (veg. la nota 30), a les hores d'ara ja està treballant en l'article que apareixerà en la revista de festes de 2026: hi comentarà les primeres ordenances municipals de 1876 de la localitat, ja publicades prèviament.

En relació amb la seua comarca natal, la Vall d'Albaida, les aportacions ferrandianes a revistes com *Alba* i *Almaig*[34] segueixen la mateixa línia de treball observada: estudis sobre figures comarcals destacades o sobre el filòleg Josep Giner, institucions, activitats econòmiques tradicionals[35] i aspectes de la cultura jurídica valenciana lligades a la comarca o, fins i tot, concedeix entrevistes.[36] D'altra banda, també ha col·laborat en publicacions vinculades a centres educatius comarcals alternant la recerca històrica i el record personal de la seua etapa com a estudiant,[37] amb la voluntat de mantenir la memòria cultural viva i accessible.[38] En el pròleg que elabora per al número 34 d'*Almaig*, llegim:

> quan se'm convidà a fer aquest pròleg, a mi, que procedisc per banda paterna de Benicolet, on vaig nàixer, i per banda materna de la Pobla del Duc, [...] no vaig dubtar un sol moment d'acceptar la invitació. Per a mi era també una manera de solidaritzar-me amb els objectius territorialment integradors de la revista. (Ferrando, 2018, p. 5)

La constància de la col·laboració de Ferrando en aquest tipus de publicacions evidencia no només l'arrelament territorial, sinó també la consciència de contribuir a preservar i difondre el patrimoni i la memòria col·lectiva integrant la història, la cultura i la tradició en un corpus totalment accessible per a la societat.

4.3 La col·laboració en altres revistes

El currículum d'Antoni Ferrando Francés també mostra la col·laboració en altres revistes divulgatives de tipologia i d'abast ben diferents.[39] D'altra banda, llevat de casos puntuals en què reflexiona sobre la situació de la llengua i el país,[40] se sol centrar en l'anàlisi de les aportacions de figures del món contemporani (lingüistes i filòlegs,[41] historiadors o escriptors).

Nou són les contribucions de Ferrando a *Serra d'Or*, la revista degana en llengua catalana d'abast nacional.[42] La primera aportació és de 1984 i, la darrera, de 2023. Aquestes dues són ressenyes, les úniques que ens consta que hi fa: a Vicent Simbor (*Carles Salvador i Gimeno: una obra decisiva*,

34 Hem comptabilitzat quatre articles en cada revista, a banda del pròleg del número 34 d'*Almaig* (2018).
35 Recordem, així mateix, els pròlegs que fa a dues obres que tracten temes de la seua comarca (§ 2).
36 Com ara, l'entrevista «Una professió amb projecció pública» de 2009 en la revista *Crònica* d'Ontinyent.
37 Per exemple, «Records dels meus anys a Xàtiva (1961-1965)» (2009), en la publicació commemorativa del 75è aniversari de l'IES Josep de Ribera, on va estudiar.
38 Veg. també Sanz (2025) per a una part de records compartits amb Ferrando.
39 Pel que fa a les col·laboracions en la revista *Cresol*, publicada per la Unió Apostòlica de València, veg. § 7.
40 Seria el cas, per exemple, de l'article «El País Valencià: una recuperació lingüística inviable?» publicat a *L'Ullal* el 1986, i també «Del nom de la llengua, encara» publicat a *L'Avenç* el 1997, entre d'altres.
41 En aquest sentit, recordem que en aquest mateix monogràfic hi ha un article que tracta l'estudi i la reflexió de Ferrando al voltant de les figures de determinats filòlegs contemporanis.
42 Així mateix, cal destacar la importància d'aquesta revista en la descoberta lingüística i identitària de Ferrando: «crec que és gràcies al meu cosí Blai Soler que em va arribar a mans un número de *Serra d'Or*. Això em va revelar que existia una llengua catalana, perquè s'escrivia» (Ferrando, 2009, p. 196). Prenent com a model una gramàtica castellana, comença a escriure una «gramàtica valenciana»: «i la comparava amb

1983) i a Rafael Roca (*Proejant el temps*, 2023), respectivament. Entre una contribució i l'altra, llevat de la publicació de 2019 dedicada a Enyego d'Àvalos com a autor del *Curial e Güelfa*, hi ha un seguit d'aportacions al voltant de figures contemporànies: Enric Valor i el pare Robert I. Burns,[43] Germà Colón, Joan Fuster, Pompeu Fabra i una nota en «Record afectuós i agraït al pare Massot» després del seu traspàs (2022).[44]

D'altra banda, Joan Coromines és recordat en el *Butlletí del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats* (1997); l'historiador saguntí Santiago Bru i Vidal, en la revista local saguntina *Abalorio* (1999); Fuster, en la revista de difusió científica publicada a la Universitat de València *Mètode* (1997); o el seu mestre, Sanchis Guarner, en *Anales de la RSEAPV* (1985) i en *El Mirall* (2020), editada des de l'Obra Cultural Balear.

És en aquesta mateixa línia que trobem les aportacions d'Antoni Ferrando a revistes vinculades amb l'ensenyament: en *Allioli*, revista del Sindicat de Treballadors de l'Ensenyament del País Valencià (STEPV) de gran abast, recorda també Fuster en un número extraordinari de 1994 dedicat a la seua figura, i en el número extra de les Trobades de 2008, parla de Sanchis com a mestre de mestres. Així mateix, en el periòdic de la Federació Escola Valenciana, *Sembra*, també de gran difusió en el món de l'ensenyament al País Valencià, apareix una entrevista que li fan com a director de l'IIFV sobre la institució, la LUEV i altres qüestions relacionades amb les campanyes de normalització lingüística (1999).

Finalment, Martí-Badia (2025, p. 52) dona compte de la col·laboració d'Antoni Ferrando en la revista *Caràcters*: «en tres dècades diferents és una mostra més de la generositat intel·lectual amb què ha enriquit el debat cultural valencià». Si més no a partir de la segona etapa de la revista, que coincideix en part amb el mandat de Ferrando com a director de l'IIFV, hi trobem quatre publicacions que tracten temes que van des del nom que els valencians hem de donar al nostre petit país («Del nom encara», 1997); la seua mirada sobre Sanchis, Valor, Vicent Ventura i Francesc Burguera («Quatre veus i un país», 1998); el parlament amb motiu dels III Premis de la Crítica de l'IIFV (2000); i, en el darrer es fa ressò d'una de les troballes més importants de la història de la nostra literatura a la qual ell ha contribuït: la identificació de l'autor de la novel·la *Curial e Güelfa* per part d'Abel Soler («*Curial e Güelfa*: una recerca apassionant, una obra meravellosa», 2018) (veg. la nota 16).

Amb totes aquestes publicacions es visibilitza novament el compromís de Ferrando amb la divulgació i l'interés pel diàleg amb la societat, especialment rellevant en el reconeixement de les aportacions de les figures de la nostra llengua, literatura i cultura.

---

la llengua de *Serra d'Or* [...]. La conclusió m'era òbvia: valencià i català eren dues formes de la mateixa llengua» (Ferrando, 2019, pp. 196-197).

43 En tots dos casos, es reprodueixen el parlament amb motiu del lliurament del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes a Enric Valor el 1987 i el parlament de presentació de Robert I. Burns amb motiu de la concessió del 3r Premi Internacional Ramon Llull el 1988, respectivament.

44 No tenim espai per poder explicar que a *Serra d'Or* també s'ha ressenyat una bona part de la seua obra acadèmica. També volem fer constar que, segons fonts de la revista, està previst que a l'estiu de 2026 es publique una entrevista que els ha concedit.

5. La transferència del coneixement: entrevistes i divulgació en premsa generalista i mitjans audiovisuals i digitals

Antoni Ferrando Francés com a figura entrevistada i la seua presència en premsa generalista i en mitjans audiovisuals i digitals constitueix una altra faceta de la seua trajectòria divulgadora amb una continuïtat que abasta des dels inicis dels anys huitanta del segle passat fins a l'actualitat.[45] Aquesta activitat no sols complementa la seua recerca acadèmica, sinó que representa una forma activa de transferència de coneixement a l'esfera pública i consolida la seua autoritat intel·lectual i el seu compromís cívic com a filòleg i humanista, però també com a representant de les institucions que ha dirigit o que ha contribuït a crear i a consolidar.

El 1983 assumeix el càrrec com a director del Departament de Lingüística Valenciana de la Universitat de València i comença a ser entrevistat, d'una banda, arran de temes com la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià i, d'una altra, de la qüestió nacional, en un moment en què el debat sobre la llengua i la identitat cultural del País Valencià era especialment intens. Aquell mateix any també es publica la primera entrevista a *Saó* (§ 4.1; Roca, 2019, pp. 177-178) en què passa revista, entre altres qüestions, a les diferents accions que està duent a terme el Departament per promoure la recuperació de l'idioma, la formació d'ensenyants i la recerca filològica, a pesar de les dificultats del moment. A la pregunta final «A propòsit de la fe en el futur, què és per a tu la fe?», la resposta de Ferrando evidencia l'esperit vital i incombustible que ha governat cadascuna de les accions que ha dut a terme al llarg de la seua trajectòria professional i vital: «Justament això: una ferma i constant esperança contra la permanent invitació a la no esperança».

El 22 de març de 1985 ingressa com a membre numerari de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i Enric Sòria l'entrevista en *El Temps*, amb un títol ben suggeridor «Filòlegs en acció. Entrevista amb Antoni Ferrando». En l'entrevista veiem una fotografia de Ferrando al seu despatx de la Facultat i en la paret, un quadre de Sanchis Guarner, el seu mestre que l'acompanya on siga que va. Cadenes, que l'entrevista el 2019 arran de la publicació el 2018 del seu llibre *Fabra, Moll i Sanchis Guarner. La construcció d'una llengua moderna de cultura des de la diversitat*, també observa que el retrat de Sanchis presideix el despatx com a referent màxim.[46]

Adés ja hem vist que la celebració del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana a València el 1986 representa un moment clau en la història de la filologia catalana del País Valencià (§ 4.1). Ferrando és entrevistat per Guillot Balanzà novament per a *El Temps* i davant la pregunta de «Quin significat històric atribueixes a l'acte de presentació del Congrés en la Universitat de València?», la resposta reflecteix una de les constants de les seues reflexions sobre l'estat de la llengua i del país: «representa la ratificació de l'esperit i la lletra dels estatuts de la nostra Uni-

45 Tenim constància que la primera entrevista és de 1983 i tracta sobre la LUEV; la darrera publicada, de 2025, a càrrec de Marta Rojo per a *Levante*, versa sobre la inefable Llei de Llibertat Educativa. Pel que fa a la participació en documentals, el primer és de 1992, correspon al programa *Tres, catorze, setze* de TV3 i s'hi aborda una aproximació a la figura i obra d'Enric Valor; el 2024 participa en el vídeo de *Les trobes en llaors de la Verge Maria (València, 1474)* que acompanya l'exposició *Trobes: 550 anys de la impremta a València* de la Universitat de València. Recordem, en aquest sentit, que el seu darrer llibre publicat correspon a l'edició crítica i estudi d'aquesta mateixa obra (Ferrando, 2025) (veg. nota 2).

46 Veg., si no, el referent que ha triat en la seua fitxa personal del web de l'IEC.

versitat recentment aprovats, pel que fa a la normalització lingüística i a la col·laboració amb les altres institucions universitàries dels Països Catalans».

Una altra fita important de la trajectòria professional de Ferrando és la participació en les negociacions que portarien a la constitució de l'AVL i el seu posterior ingrés com a acadèmic fundador de l'AVL el 2001. Es tracta d'un altre moment clau i tens en la història de la llengua catalana al País Valencià, en què la seua presència va ser definitòria. En deriven unes quantes entrevistes, però destaquem la d'Adolf Beltrán per a *El País* un mes abans de la constitució de l'AVL com a tal en què Ferrando, encara director de l'IIFV, posa en relleu que «La AVL se concibió como un instrumento de solución de un aspecto del conflicto lingüístico valenciano: la superación de unas discrepancias sobre la normativa del valenciano». Aquesta mateixa posició és la que llegim en l'entrevista que el 2003 li fan per a *Saó* Escartí i Roca amb un títol clarivident de la seua visió sobre l'entitat com és «L'AVL ha contribuït a la pau lingüística».[47]

D'altra banda, la seua veu s'ha fet habitual en mitjans de prestigi del nostre país com *El Temps*, *El Punt Avui*, *El Periòdic*, també a *Levante* i *Las Provincias*, i en altres mitjans de caràcter estatal com *El País* o *ABC*, espais en què publica cartes obertes, articles d'opinió sobre la situació de la llengua i el país, textos d'homenatge, necrològiques i reflexions culturals d'actualitat. La varietat de formats i de canals mostra la seua capacitat d'adaptar el discurs acadèmic a un públic molt més ampli, sense perdre rigor ni profunditat conceptual. Les temàtiques que hi aborda estan ben definides en la línia dels temes que l'ocupen i, sobretot, que el preocupen. Aquestes intervencions es poden agrupar en dos grans blocs: la història de la llengua i la literatura, la normativa i la situació de la llengua i el país, i, d'altre costat, la reflexió sobre l'aportació de diverses figures contemporànies.

Pel que fa al primer bloc, s'inclouen intervencions sobre obres com el *Curial e Güelfa* o sobre Corella, sobre el dictamen de l'AVL o la necessitat d'una llei de llengües de l'Estat. També tracta la pluralitat, la igualtat i la normalització lingüística sempre amb una mirada fonamentada en el rigor filològic i la contextualització històrica que evidencien la seua voluntat de participar activament en debats públics que afecten directament l'ús social de l'idioma i el seu reconeixement institucional. En aquest sentit destaquem la carta de denúncia pública a la presidència de les Corts Valencianes i al conseller de Cultura, Educació i Ciència del moment per una mala política lingüística, publicada en el 1991 en *El Temps* i signada com a director del Departament de Filologia Catalana.[48] En relació amb el segon punt i com ja hem vist en § 4, també aprofita aquests espais per dedicar nombrosos textos a figures clau de la nostra cultura: Sanchis, Coromines, Ferrer Pastor, Valor, Fuster, Bru i Vidal o Pere Maria Orts. En aquests casos, Ferrando també combina la contextualització històrica amb la valoració crítica del llegat intel·lectual i ofereix al lector eines per comprendre l'obra i també la seua rellevància dins del context cultural i social.[49]

47 Sobre la creació de l'AVL, veg. sobretot Ferrando (2020). També hi ha Guia Conca (2001) i també es pot consultar Castillo (2021 i 2025).

48 Aquesta carta va en paral·lel a la publicada en *Saó* (§ 4.1; Roca, 2019, pp. 175-177).

49 En la bibliografia oferim una mostra representativa de la trentena d'aquestes aportacions.

Paral·lelament, a partir dels anys noranta, la seua presència en entrevistes, tant en premsa escrita com en mitjans digitals, contribueix a fer accessible la seua recerca filològica al públic general. Ferrando apareix en entrevistes a *El País*, *El Mundo*, *Levante* i *El Punt Avui*, on reflexiona sobre la seua investigació. En èpoques més recents, s'hi afigen les plataformes digitals de gran abast com *VilaWeb* o *La Veu dels Llibres*, on comenta les seues publicacions, com la del *Llibre dels feits* amb Vicent J. Escartí (2024),[50] o reflexiona sobre el llegat del seu mestre, Sanchis (2024).[51]

La participació de Ferrando en espais digitals i audiovisuals, incloent-hi blogs especialitzats i programes de ràdio i televisió, en documentals i debats televisius és una altra faceta destacada de la seua divulgació que consolida la seua projecció pública i reforça la transferència del coneixement filològic i històric a la societat. En comptem una trentena.[52] Aquest tipus d'intervenció permet connectar la recerca acadèmica amb públics diversos i establir un diàleg directe entre especialistes i ciutadania. Aquestes intervencions no només amplien l'abast de la seua tasca, sinó que el consoliden com a veu experta i referencial en qüestions filològiques, literàries i històriques, i contribueix a la projecció pública de la filologia catalana, especialment al País Valencià. Ha intervingut sol o acompanyat d'algun altre col·lega en programes i documentals dedicats a autors i obres fonamentals, com Valor, Fuster, Ferrer Pastor, Josep Lluís Bausset o Sanchis Guarner i també sobre Jaume I,[53] sant Vicent Ferrer, sor Isabel de Villena, el *Tirant lo Blanc*, el *Curial e Güelfa*, les *Trobes en llaors de la Verge Maria* o Teodor Llorente, tant en programes de RTVV,[54] de TV3 com en mitjans locals o produccions de la Universitat de València o de la UNED, entre altres.

Més enllà de la participació com a investigador de referència en aquests espais, cal destacar la seua intervenció en determinats documentals de caràcter institucional que, a manera de crònica, narren la història i la trajectòria d'entitats amb les quals Ferrando ha mantingut una forta vinculació. Així doncs, en relació amb la seua universitat, el 1994 intervé en el vídeo *La Universitat de València. 500 anys d'història*, atesa la seua condició com a exdirector del Departament de Filologia Catalana i com a director de l'IIFV; posteriorment, el 2021 participa en el documental *Cent anys fent llibres* de les PUV, on és entrevistat com a director des de 1987 de la col·lecció Biblioteca de Lingüística Catalana i en qualitat d'autor de l'editorial.[55] D'altra banda, també està previst que participe com a membre fundador i exacadèmic de l'AVL en el vídeo commemoratiu dels 25 anys de creació de la institució.

Finalment, volem fer esment de la participació de Ferrando en el projecte *Arxiu de la Memòria Oral* de l'AVL com a entrevistador de figures tan rellevants per a la història lingüística i cultural del País Valencià com són Pere Maria Orts (2004) i Josep Antoni Comes (2011).

50 Adés ja hem fet referència a la que li fa Cadenes a *VilaWeb* (2019).
51 En total, comptem vora una vintena d'entrevistes en mitjans escrits.
52 En la bibliografia, només n'apleguem una mostra representativa.
53 Cal indicar que està previst que participe durant el 2026 en un documental produït per À Punt sobre la figura de Jaume I en la commemoració del 750 aniversari de la seua mort.
54 Alguns vinculats a la figura de l'Escriptor de l'Any de l'AVL i dirigits per Ricard Bellveser.
55 Es preveu pròximament la publicació en les PUV de totes les entrevistes del documental.

Vista en conjunt, l'activitat de Ferrando en la premsa generalista i els mitjans digitals i audiovisuals revela una voluntat deliberada de fer arribar el coneixement especialitzat a un públic ampli. Aquestes intervencions en els mitjans aprofiten per a explicar, contextualitzar i matisar temes sovint simplificats, sempre aportant fonament històric i filològic al debat públic i reforçant la connexió entre l'àmbit acadèmic i la societat. En un camp tan exposat a la polèmica com el de la llengua i la cultura pròpies, la presència sostinguda en aquests espais mediàtics té un valor indiscutible, ja que contribueix a enriquir el debat i a consolidar la consciència identitària, lingüística i cultural del nostre país.

6. Contribucions en altres obres divulgatives: catàlegs i enciclopèdies

Una part significativa de la trajectòria divulgadora d'Antoni Ferrando Francés es troba en la participació en obres divulgatives col·lectives, normalment de tipus historicoenciclopèdic i catàlegs d'exposicions, en què el coneixement filològic, històric i cultural es posa al servei d'un públic general més enllà de l'àmbit estrictament universitari. Les temàtiques se centren, d'una banda, en la història i l'evolució de la llengua, la literatura i la cultura, especialment en el que té a veure amb els clàssics, i, d'una altra, en determinades figures de la història literària o filòlegs contemporanis. Aquesta dimensió evidencia novament que per a Ferrando el coneixement és un bé compartit i que la seua transmissió no ha de limitar-se únicament als cercles especialitzats. Cal notar, així mateix, que hem d'encabir una part d'aquestes contribucions en un context d'esclat de producció d'enciclopèdies territorials a l'Estat entre finals dels anys 60 i els 90 del segle passat, de la qual deriva l'elaboració d'històries locals i regionals (Botrel, 2001).

Ja el 1987 Ferrando col·labora en un llibre d'història local amb un treball sobre Martí de Viciana dins *Burriana en su historia*, on contextualitza la figura de l'autor dins del panorama històric i cultural del municipi. Del 1988 és la col·laboració en *Historia del pueblo valenciano* amb un capítol en què aborda l'esplendor lingüística, literària i cultural de la València del xv. Del 1989 és el capítol «Llengua i literatura» que es publica en *Història del País Valencià* on analitza l'evolució cultural des de la conquesta fins a la fi de l'edat mitjana i emfasitza també l'esplendor del segle xv. Així mateix, col·labora en *Historia de Valencia* (2000) amb un capítol centrat en l'ambient literari baixmedieval de la capital i en què la seua aportació permet un acostament clar i precís als processos culturals i històrics que han configurat la societat valenciana. En aquesta mateixa clau s'ha d'interpretar la participació de Ferrando en *Vides catalanes que han fet història* (2020), un llibre d'història rigorós i divulgatiu en què es relata la vida de personatges que amb fets i obres han determinat la nostra història; Ferrando hi intervé amb el capítol «1410. Joanot Martorell. El cavaller que escrigué el *Tirant*», en què presenta la vida d'aquest autor en el context de la noblesa valenciana del xv i com la seua experiència vital es reflecteix en la seua novel·la. En totes aquestes contribucions, el format exigeix capacitat de síntesi, claredat expositiva i precisió documental, ja que es tracta d'obres que s'adrecen a un públic ampli amb interés per la història, però sense necessàriament disposar de formació acadèmica especialitzada.

En una línia semblant hem de tenir presents les contribucions de Ferrando a obres enciclopèdiques. La participació en la *Gran Enciclopèdia Valenciana* (1992), amb les entrades dedicades, d'una banda, a l'origen i l'evolució i, d'una altra, a la història del valencià, és especialment

rellevant per la funció referencial. Igualment significativa és la seua col·laboració en el *Diccionari d'historiografia catalana* (2003), on redacta les entrades sobre Germà Colón i Manuel Sanchis Guarner, figures fonamentals de la filologia catalana contemporània. En aquestes produccions Ferrando combina exactitud filològica i contextualització històrica, cosa que garanteix que els lectors disposen d'una informació fiable i completa accessible tant a especialistes com a no especialistes. Aquest tipus de contribució reforça la seua vocació pedagògica, ja que la redacció d'entrades enciclopèdiques exigeix condensar la recerca en textos clars i didàctics que servisquen de guia introductòria per al gran públic.[56]

Una altra faceta rellevant és la seua participació en catàlegs d'exposicions promogudes per institucions, que subratllen la seua implicació en la consolidació de la memòria col·lectiva i institucional i la seua voluntat de projectar la recerca filològica cap a espais de referència pública. Seria el cas, per exemple, de la participació en el catàleg de l'exposició *Ausiàs March i el seu temps* (1997) en què Ferrando contextualitza la figura del poeta dins del panorama cultural i literari del segle XV valencià, l'anàlisi de la figura de Lluís Alcanyís en el catàleg de l'exposició *El hogar de los Borja* (2001), o la reflexió sobre la memòria del rei entre els valencians que podem llegir en el catàleg *Jaime I, memoria y mito histórico* (2008), entre altres. En paral·lel, hi ha també les contribucions en els catàlegs de les exposicions dels Escriptors de l'Any de l'AVL que juntament amb les exposicions itinerants, volten per tot el País Valencià, com ara i entre altres, en *Escriptors valencians de l'edat moderna* (2004) participa amb un estudi que combina història literària i lingüística sobre la figura de Pere Jacint Morlà o en el de *Manuel Sanchis Guarner: un humanista valencià del segle XX* (2006) ens parla sobre l'ideal idiomàtic del seu mestre, entre altres.

Totes aquestes aportacions tenen també un valor cultural i simbòlic: en documentar i contextualitzar figures, obres i processos històrics, Ferrando ajuda a preservar la memòria col·lectiva, a reconéixer el llegat dels nostres intel·lectuals i a projectar la cultura de manera accessible. És, en definitiva, una extensió natural de la seua tasca divulgadora i de la seua voluntat de projecció pública del saber. No es limita a l'àmbit universitari ni a la publicació acadèmica especialitzada, sinó que contribueix a estructurar i a transmetre el coneixement històric, lingüístic i literari a un públic general i divers, de manera que reforça la connexió entre recerca i societat tot combinant el rigor acadèmic amb la generositat intel·lectual i el compromís cívic.

7. La reflexió i la divulgació de textos religiosos i litúrgics

El treball d'Antoni Ferrando Francés en l'àmbit dels textos religiosos i litúrgics constitueix una de les aportacions que possiblement ha passat més desapercebuda, però que considerem que, sense eixir-se'n de l'estructura que la regeix, és de les més rellevants i humanament més compromeses de la seua trajectòria acadèmica.[57]

56 Del mateix tipus és la contribució de 2021 a *Valencianos en la historia de la Iglesia*, que explorarem en § 7 (nota 61).

57 Deixem fora la també intensa recerca feta de textos hagiogràfics clàssics valencians, que podreu llegir en altres contribucions d'aquest mateix monogràfic.

Si bé, com hem vist, la seua obra abraça diversos àmbits de la filologia i la normalització del català parlat al País Valencià, el seu compromís amb els textos litúrgics revela una visió de la llengua que va més enllà del simple estudi teòric: per a ell, la llengua, com a instrument de comunicació i de dignitat cultural que és, en l'àmbit religiós esdevé un medi privilegiat per poder viure i expressar una experiència espiritual en llengua pròpia. «Els catòlics valencians tenim dret de poder anar a una missa que se celebre en la nostra llengua». Aquesta idea és especialment rellevant després del nomenament i de les tasques que hauria de poder dur a terme l'arquebisbe de València, Enric Benavent.[58] Aquesta mateixa preocupació manifesta ha estat una constant al llarg de la seua vida i, de fet, amb només setze anys i arran de l'aval de l'ús de les llengües vernacles en la litúrgia aprovat en el Concili Vaticà II i de la campanya «Més de 20.000 valencians demanen l'ús del valencià en els actes religiosos», «envia a títol individual una carta a l'arquebisbe de València, Marcelino Olaechea, en el sentit de la campanya, tot invocant l'exemple de sant Vicent Ferrer» (Ferrando Simón, 2019, p. 28).[59] D'altra banda, el 1963 publica a *Saó* una «Carta oberta als bisbes valencians» conjuntament amb Vicenç M. Rosselló, vicerector de la Universitat de València, i Vicent Badia, acadèmic numerari de l'Acadèmia de Cultura Valenciana i cronista del Regne, en què manifesten la preocupació davant del sistema ortogràfic de la imminent publicació de textos litúrgics escrits en la llengua pròpia i que podria suposar avivar els escorrims de la Batalla de València (Roca, 2019, pp. 175-176).

Un altre dels pilars d'aquesta trajectòria ferrandiana és l'interés per l'estudi i l'edició de textos litúrgics històrics. En aquest camp destaca l'edició crítica feta en col·laboració amb Xavier Serra d'una obra fonamental, *La traducció valenciana de la missa del segle XIV* (2004), a partir del manuscrit 169 de l'Arxiu Capitular de València, atribuït a Guillem Anglés, que constitueix un referent indispensable per a l'estudi de la llengua i la litúrgia medievals.[60] Aquesta obra no només aporta un text rigorós i documentat, sinó que també ofereix a la comunitat religiosa una finestra per comprendre com el valencià ha estat vehicle d'expressió de la fe des de temps ben antics. Recuperar i donar accés crític a aquest text és, al mateix temps que una aportació filològica i una contribució cultural de primera magnitud, una clara evidència de l'arrelament històric de l'idioma en l'expressió de la transmissió de la fe que els catòlics valencians reivindiquen.

En una línia d'investigació en paral·lel, té altres treballs vinculats a la cultura eclesiàstica, com l'estudi de les *Memòries curioses* (1609-1651) de mossén Vicent Torralba (1995) o la recerca sobre el sacerdot Emilio Carbonero Nadal (2021),[61] que amplia el focus cap a figures i textos de l'Església valenciana en èpoques posteriors.[62] Igualment, la direcció de la tesi doctoral d'Antoni

58 Amic personal i nascut a Quatretonda (Vall d'Albaida), pertany a la mateixa parròquia que la seua, Benicolet. Cal indicar, així mateix, que l'arquebisbe ha signat el pròleg del seu darrer llibre, *Obres o trobes en llaors de la Verge Maria. Estudi i edició crítica* (2025), del qual destaca també el servei que presta a qui hi busca un vessant religiós (p. 18).

59 Veg. també Ferrando (2009, p. 196).

60 Aquest text va ser posteriorment reeditat el 2007.

61 Publicades en *L'Aiguadolç* i en *Valencianos en la historia de la Iglesia*, respectivament.

62 També en les revistes de festes reflexiona sobre altres figures, com el pare Samuel Prats Climent (2001), i també sobre devocions benicoletanes, com el Santíssim Crist de la Fe (2002) o la Mare de Déu del Roser (2018).

López Quiles, *Església valenciana i llengua als segles XVII-XVIII* (2012), evidencia la continuïtat d'aquest àmbit d'estudi i la seua projecció en la formació d'investigadors novells.

Una altra dimensió essencial d'aquest treball de Ferrando ha estat la seua tasca d'assessorament lingüístic en traduccions modernes de textos bíblics i litúrgics. La seua contribució a projectes com la *Bíblia Catalana Interconfessional* (1993) i la *Bíblia Valenciana Interconfessional* (1996) és un exemple del seu compromís per garantir que el català puga servir de mitjà per a la transmissió i la comprensió de les Escriptures.[63] Aquest mateix compromís es reflecteix de manera més institucionalitzada en l'impuls i la seua participació durant dues dècades en la Comissió de Textos Religiosos de l'AVL —des de la seua creació el 2001 fins al 2021, sovint exercint com a secretari—, una comissió creada amb una finalitat ben clara: «prestar un servici a les comunitats catòliques valencianes i difondre l'ús de la nostra llengua oferint la versió en valencià de la celebració de la missa i de les oracions bàsiques, així com les lectures pròpies de les eucaristies dominicals i de les solemnitats de l'any litúrgic i els rituals més importants» (AVL, s. p.). Aquesta responsabilitat no és menor. La faena de la Comissió requereix un domini exquisit de la llengua i de la tradició litúrgica, i també una profunda sensibilitat respecte a les necessitats pastorals de la comunitat religiosa. Així, la seua tasca ha fet possible que el valencià, en la seua varietat normativa i formal, dispose de versions de la litúrgia i de les lectures que són a la vegada rigoroses, accessibles i litúrgicament adequades. Per a la comunitat catòlica valenciana, això ha suposat un abans i un després en la seua experiència de fe: poder escoltar, resar i celebrar en la pròpia llengua és un acte de reconeixement i de dignificació, i Ferrando n'ha estat un dels impulsors més constants i conscients.

Al costat d'aquestes contribucions institucionals, la producció divulgativa de Ferrando en articles publicats en revistes filocatòliques com *Saó* (§ 4.1; Roca, 2019) i *Cresol* revela la seua capacitat per situar els textos litúrgics religiosos dins d'un horitzó més ampli: no com a textos aïllats, sinó com a elements que articulen llengua, cultura i experiència humana. En textos com «Una veu en el desert eclesial valencià» (1985) i «El treball de l'AVL en favor de la presència del valencià en l'Església» publicat en *Saó*[64] o «Una qüestió de justícia i de pastoral. El valencià en la litúrgia» (2010), publicat en *Cresol*, Ferrando aborda qüestions lingüístiques i litúrgiques des d'una perspectiva que, al mateix temps que és filològica, és també ètica i pastoral: la litúrgia és també un àmbit en què s'han de poder aplicar els drets lingüístics dels valencians.

Si hem de valorar la importància d'aquest camp dins de la trajectòria d'Antoni Ferrando, cal subratllar que el seu treball en aquest àmbit no és un apartat marginal, ans al contrari constitueix un altre dels eixos que més clarament defineixen la seua aportació a la filologia i a la cultura catalana des del País Valencià. Ferrando hi ha demostrat que la recerca filològica pot tenir un impacte viu en la societat, que la normalització lingüística representa un servei a la societat, i que la llengua és, en últim terme, un instrument per a expressar allò que és profundament humà i espiritual.

63 En aquest mateix sentit recordem el seu primer article de 1963 en què reflexiona sobre la renovació del culte que va aprovar el Concili Vaticà II.

64 Article inserit en el quadern *Els textos litúrgics en valencià* que ell mateix coordina.

En definitiva, la seua contribució als textos religiosos —ja siga a través de l'edició de fonts històriques, la seua participació en projectes bíblics i litúrgics o la seua implicació en la Comissió de Textos Religiosos de l'AVL— representa una faceta essencial del seu llegat. És una contribució que combina coneixement, servei i humanitat, fet que reforça la presència del valencià en l'àmbit litúrgic i també la relació entre llengua, cultura i vivència espiritual dins de la societat valenciana.

8. Conclusions

L'anàlisi de la trajectòria d'Antoni Ferrando Francés com a investigador, divulgador, ressenyador, prologuista i mediador cultural permet afirmar que aquestes facetes no constitueixen simples complements accessoris de la seua activitat acadèmica, ben al contrari esdevenen elements estructurals i definitoris del seu projecte intel·lectual i humanista. Ferrando ha construït un model de filòleg que integra recerca rigorosa, docència, divulgació i servei cívic, demostrant que la producció de coneixement especialitzat i la seua transferència a l'espai públic no són pràctiques oposades, sinó que es reforcen mútuament.

La divulgació ocupa un lloc important en aquesta trajectòria. Al llarg de quasi cinc dècades, Ferrando ha mantingut una presència constant en revistes culturals, llibres de festes, mitjans digitals i premsa generalista, així com en catàlegs d'exposicions i enciclopèdies, a les quals hauríem de sumar la participació en taules redones, presentacions de llibres i conferències divulgatives, que no hem pogut tractar ací. Aquesta activitat sostinguda en el temps revela una convicció clara: el saber humanístic no pot quedar reclòs dins de l'àmbit acadèmic i universitari, sinó que ha de circular, ser compartit i debatut, de manera que contribuïsca així a la formació d'una esfera pública crítica i informada, «sense la supèrbia dels qui fan de la seua ignorància un argument, sinó amb la humilitat de saber que la cultura consisteix a corregir i augmentar el llegat rebut» (Roca, 2025).

En les revistes culturals, com *Caràcters*, *Cresol*, *Saó* o *Serra d'Or*, Ferrando combina rigor metodològic, contextualització històrica i claredat expositiva. Els seus articles informen sobre qüestions lingüístiques, literàries o històriques i també ofereixen eines de comprensió i lectura crítica, convertint la divulgació en una extensió de la docència i del magisteri. Aquesta coherència es manifesta també en la seua col·laboració en llibres de festes, com els de Benicolet i la Pobla del Duc, i en revistes comarcals, on la recerca sobre història local, tradicions i figures destacades es combina amb un estil accessible i proper, que aproxima la societat a la identitat i a la memòria cultural i lingüística.

La tasca com a ressenyador ocupa un lloc destacat dins d'aquest model. Ferrando transforma aquest gènere en un instrument pedagògic i de mediació cultural, situant les obres en el seu context i valorant-les amb criteri rigorós i establint un diàleg respectuós entre autor, obra i lector. Les ressenyes, publicades tant en revistes especialitzades com en mitjans de caràcter general, esdevenen guies de lectura, però també espais de reflexió sobre l'estat de la nostra filologia i també els reptes metodològics. Aquesta pràctica palesa la seua voluntat de transferir coneixement especialitzat de manera crítica i pedagògica, alhora que evidencien l'acompanyament desinteressat del mestre al deixeble i també al col·lega.

En la funció de prologuista, Ferrando exercita una altra forma particular de generositat intel·lectual. Els seus pròlegs són, a més de textos introductoris, instruments de mediació que contextualitzen, legitimen i faciliten la recepció de l'obra, alhora que transmeten el seu magisteri de manera subtil i constructiva. Aquestes intervencions són especialment rellevants quan s'adrecen a deixebles o col·legues amb qui manté complicitat intel·lectual, però també a obres col·lectives i miscel·lànies d'homenatge, on el pròleg esdevé un exercici de coherència entre recerca, pedagogia i servei públic.

Un dels àmbits més distintius i humanament compromesos de la seua trajectòria és la participació en textos religiosos i litúrgics. La seua implicació en l'edició crítica de *La traducció valenciana de la missa del segle* XIV, en la col·laboració amb projectes bíblics interconfessionals i amb la Comissió de Textos Religiosos de l'AVL, posa de manifest la seua convicció que el català del País Valencià ha de ser vehicle de comprensió, participació i dignificació cultural també en l'àmbit religiós. Els textos litúrgics, tractats amb rigor filològic i sensibilitat pastoral, mostren com la recerca pot tenir un impacte directe en la societat i en la vivència espiritual de la nostra societat.

La coherència metodològica i estilística és un altre element definitori. Els principis que guien la seua recerca acadèmica —atenció al context, precisió terminològica i rigor documental— es traslladen a totes les formes de divulgació, des de les ressenyes fins als articles de premsa i el treball amb els textos religiosos i litúrgics. Aquesta continuïtat permet superar la falsa oposició entre coneixement especialitzat i comunicació pública, i situa la divulgació com a forma específica de producció de coneixement que no disminueix el rigor ni l'exigència, sinó que en potencia l'efecte social.

En paral·lel, la seua trajectòria mostra una preocupació constant per preservar la memòria cultural i lingüística, especialment en contextos de minorització lingüística com és el cas del País Valencià. Les seues intervencions, ja siga en revistes culturals, llibres de festes, premsa generalista o espais audiovisuals, contribueixen a mantenir viva la identitat lingüística, literària i patrimonial, reforça la consciència col·lectiva i fomenta el respecte per la diversitat cultural.

Finalment, la figura d'Antoni Ferrando Francés constitueix un model paradigmàtic d'intel·lectual humanista en el segle XXI, que combina excel·lència acadèmica, compromís social i vocació pedagògica. La seua trajectòria evidencia que la divulgació rigorosa, la crítica responsable i la transferència del coneixement no són només compatibles amb la rellevància científica, sinó que poden reforçar-la i establir un vincle sòlid entre l'àmbit més acadèmic i la societat, entre coneixement especialitzat i esfera pública, entre llengua, cultura i experiència humana.

En un context universitari dominat sovint per la producció indexada i l'especialització extrema, Ferrando ofereix un model alternatiu i necessari, en què la filologia, la història i la cultura són concebudes com a béns compartits, i en què la responsabilitat cívica i pedagògica constitueix un altre eix del projecte acadèmic. La seua trajectòria, per tant, està amerada d'excel·lència individual i reivindica una manera de concebre la vida acadèmica i el coneixement com a espais oberts, crítics i socialment compromesos, cosa que reafirma la vigència de les humanitats com a instruments de reflexió, transmissió cultural i cohesió social.

Referències bibliogràfiques

Acadèmia Valenciana de la Llengua (s. d.). Comissió de textos religiosos. https://www.avl.gva.es/seccions-i-comissions/comissio-de-textos-religiosos

Antoni Ferrando Francés (s. d.). Dins Dialnet [Base de dades]. Recuperat el 28 de març de 2026, de https://dialnet.unirioja.es/servlet/autor?codigo=263371

Antoni Ferrando Francés (s. d.). Dins IEC Obert [Base de dades]. Recuperat el 28 de març de 2026, de https://anar.uv.es/9QsIScD

Antoni Ferrando Francés (s. d.). Dins Portal de Producció Científica de la Universitat de València [Base de dades]. Recuperat el 28 de març de 2026, de https://produccioscientifica.uv.es/investigadores/451784/detalle

Antoni Ferrando Francés (s. d.). Dins Traces. Base de dades de llengua i literatura catalanes [Base de dades]. Recuperat el 28 de març de 2026, de https://anar.uv.es/P7ct5TS

Antoni Ferrando i Francés (s. d.). Dins Gran Enciclopèdia Catalana. https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/antoni-ferrando-i-frances

Antoni Ferrando i Francés (2025, 28 de novembre). Dins Viquipèdia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Antoni_Ferrando_i_Franc%C3%A8s

Benavent Vidal, Enric (2025). Pròleg. Dins Antoni Ferrando Francés, *Obres o trobes en llaors de la Verge Maria. Estudi i edició crítica* (pp. 15-18). Publicacions de la Universitat de València.

Botrel, Jean-François (2001). Enciclopedias, identidad y territorios en la España postfranquista. *Presse, Imprimés, Lecture dans l'Aire Romane (PILAR). Encuentro anual, 4*, 31-44.

Calafat-Vila, Rosa (2025). 'Litteratum radices amaras, fructus dolces'. *Saó, 514*, 26-29.

Calzado Aldaria, Antonio & Canales Regidor, Mónica (2025). Bibliografia temàtica sobre la Pobla del Duc. https://www.lapobladelduc.es/es/node/1199

Castillo Prats, Sergi (2021). *Operació AVL. El pacte lingüístic dels valencians.* Vincle.

Castillo Prats, Sergi (2025). *Els orígens i els primers vint anys de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (1995-2021)*. Tirant lo Blanch.

Cortés, Carles. (2025, 9 de juliol). Antoni Ferrando, mestre i referent cívic. *Información*. Recuperat el 28 de març de 2026, de https://www.informacion.es/opinion/2025/07/09/antoni-ferrando-mestre-referent-civic-119536926.html

Escartí, Vicent J. & Rafael Roca (2025). Entrevista a Antoni Ferrando. *Saó, 514*, 30-33.

Escartí, Vicent J. (2019). Presentació. El mestratge d'Antoni Ferrando. Dins Vicent J. Escartí (ed.), *'Nunc dimittis'. Estudis dedicats al professor Antoni Ferrando* (pp. 15-22). Publicacions de la Universitat de València

Escartí, Vicent J. (2025, 6 de juliol). Ferrando, *honoris causa*. *Levante*. Recuperat el 28 de març de 2026, de https://www.levante-emv.com/cultura/panorama/2025/07/06/ferrando-honoris-causa-119336908.html

Escartí, Vicent J. (ed.) (2019). *'Nunc dimittis'. Estudis dedicats al professor Antoni Ferrando.* Publicacions de la Universitat de València.

Estudis de llengua i literatura catalanes. Miscel·lània Antoni Ferrando, LXXIV i LXXV (2020-2021). Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Ferrando Simón, Mireia (2019). Antoni Ferrando Francés, apunt biogràfic i trajectòria filològica. Dins Vicent J. Escartí (ed.), *'Nunc dimittis'. Estudis dedicats al professor Antoni Ferrando* (pp. 23-80). Publicacions de la Universitat de València

Guardiola Savall, M. Isabel (2025). Antoni Ferrando Francés: una jubilació fructífera (2019-2025). *Saó, 514,* 34-37.

Guardiola Savall, M. Isabel & Caterina Martínez-Martínez (2024). *Estudis actuals de Filologia Catalana*. Tirant lo Blanch.

Guardiola Savall, M. Isabel & Vicent Martines (2025). Investidura com a doctor *honoris causa* per la Universitat d'Alacant d'Antoni Ferrando Francés. *eHumanista/IVITRA, 28,* 281-296. https://www.ehumanista.ucsb.edu/sites/default/files/sitefiles/ivitra/volume28/Honoris%20Causa%20Ferrando.pdf

Guia Conca, Aitana (2002). *La llengua negociada. El manteniment del conflicte polític sobre la llengua*. Eliseu Climent.

Herrero i Gomar, Sal·lus (2025, 4 de novembre). Antoni Ferrando, ciència i humanisme. Un gran homenot valencià. *País Valencià. Segle XXI*. Recuperat el 28 de març de 2026, de http://paisvalenciaseglexxi.com/2025/11/04/antoni-ferrando-ciencia-i-humanisme-un-gran-homenot-valencia

Institut d'Estudis Catalans (s. d.). Fitxa d'Antoni Ferrando i Francès. https://sf.iec.cat/membres/antoni-ferrando-i-frances

Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (2001-2024). *Memòries d'Activitats*. https://web.ua.es/va/iifv/documents.html

Martí-Badia, Adrià (2025). A propòsit del nomenament d'Antoni Ferrando com a Doctor *Honoris Causa*. *Caràcters, 103,* 49-53.

Martines, Josep (2025). Antoni Ferrando en la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. *Saó, 514,* 39-41.

Martines, Vicent (coord.) (2025). Quadern «Antoni Ferrando, referent valencià». *Saó, 514,* 21-41.

Martínez Sanchis, Francesc (2016a). *La revista 'Saó' (1976-1987). Cristians i esquerrans nacionalistes.* Publicacions de la Universitat de València.

Martínez Sanchis, Francesc (2016b). *Premsa valencianista. Repressió, resistència cultural i represa democràtica (1958-1987)*. Publicacions de la Universitat de València.

Qüern (Butlletí bibliogràfic de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i l'edat moderna). https://www.quern.cat/ca-es

Ramos, Joan-Rafael (2019). Ferrando i el model de llengua. Aportacions des de la història de la llengua. Dins Vicent J. Escartí (ed.), *'Nunc dimittis'. Estudis dedicats al professor Antoni Ferrando* (pp. 125-145). Publicacions de la Universitat de València.

Roca, Rafael (2019). Antoni Ferrando i *Saó*. Dins Vicent J. Escartí (ed.), *'Nunc dimittis'. Estudis dedicats al professor Antoni Ferrando* (pp. 165-184). Publicacions de la Universitat de València.

Roca, Rafael (2025, 16 de juliol). Antoni Ferrando, comprendre el món. *Levante*. Recuperat el 28 de març de 2026, de https://www.levante-emv.com/cultura/panorama/2025/07/16/antoni-ferrando-comprendre-mon-119718159.html

Rossich, Albert (2019). Els estudis d'Antoni Ferrando sobre llengua i literatura catalanes de l'edat moderna (i el debat sobre la superioritat del català occidental). Dins Vicent J. Escartí (ed.), *'Nunc dimittis'. Estudis dedicats al professor Antoni Ferrando* (pp. 147-164). Publicacions de la Universitat de València.

Rossich, Albert (2025). Antoni Ferrando, imprescindible. *Saó, 514,* 22-25.

Sanz, Bartolomé (2025, 18 de juliol): Antoni Ferrando, amic i ara doctor *honoris causa* per la Universitat d'Alacant (1) [Entrada de blog]. *La Creueta. Revista d'opinió i divulgació de la Vall d'Albaida (sempre en reconstrucció)*. Recuperat el 28 de març de 2008, de https://blocs.mesvilaweb.cat/6lacreueta9/antoni-ferrando-amic-honoris-causa-universitat-dalacant-1

Sanz, Bartolomé (2025, 25 de juliol): Antoni Ferrando, amic i ara doctor *honoris causa* per la Universitat d'Alacant (2) [Entrada de blog]. *La Creueta. Revista d'opinió i divulgació de la Vall d'Albaida (sempre en reconstrucció)*. Recuperat el 28 de març de 2008, de https://blocs.mesvilaweb.cat/6lacreueta9/antoni-ferrando-amic-honoris-causa-universitat-dalacant-i2

Zalbidea Berenguer, Alaitz (2025, 9 de juliol). Gràcies, Toni! *La Veu del País Valencià*. Recuperat el 28 de març de 2026, de https://www.diarilaveu.cat/cultura/gracies-toni-596056

Publicacions d'Antoni Ferrando Francés esmentades i ordenades cronològicament

(1963). El Concilio Vaticano II. *Nuestro Instituto. Revista del Instituto Nacional de Enseñanza «José de Ribera». Játiva*, s. p.

(1977). La llegenda del soldat de Benicolet. *Festes patronals de Benicolet 1977*, s. p.

(1982). Pròleg. Dins Marina Zaragozà, *El cultiu tradicional de l'arròs a Silla (Albufera de València)* (pp. 7-11). Institut de Filologia Valenciana.

(1982). Ressenya de *Biblioteca Escriny: «La mort d'Aristòtil». Versió quatrecentista del 'Liber de pomo'; «Espill de consciència». Text doctrinal del segle* XIV*; «Història del malvat rei Antíocus». Text narratiu del segle* XV*. L'Espill, 13-14*, 197-200.

(1983). Pròleg. Dins Carme Barceló, *Toponímia aràbiga del País Valencià. Alqueries i castells* (pp. VII-XII). Institut de Filologia Valenciana.

(1983). Entrevista amb Antoni Ferrando [per Toni Cova].[65] *Saó, 58*, 20-22.

(1983). Carta oberta als bisbes valencians (amb Vicenç Rosselló i Vicent Badia). *Saó, 24*, 29.

(1983). És encara possible la normalització lingüística al País Valencià? [Quadern «Política lingüística»]. *Saó, 64*, 19.

(1983). Els valencians davant la qüestió nacional [entrevista sobre el cicle de conferències pronunciades amb motiu dels XIII Premis Octubre]. *Acció Cultural del País Valencià. Butlletí Intern, 19*, 11.

(1983). Sembla més un text pensat en el consens que no una opció d'esquerres [entrevista sobre la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià]. *El valencià, ara i ací. Generalitat, 75*, 12-13.

(1984). Presentació. Dins Emili Casanova (coord.), *Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner. Miscel·lània Sanchis Guarner* (vol I, pp. XIII-XIV). Publicacions de la Universitat de València.

(1984). Pròleg. Dins Ricard Blasco Laguna, *Estudis sobre la Literatura del País Valencià (1859-1936)* (pp. 7-10). Institut de Filologia Valenciana.

(1984). Ressenya de Vicent Simbor, *Carles Salvador i Gimeno: una obra decisiva*, Diputació Provincial de València, València, 1983. *Serra d'Or, 297*, 47.

65 Pseudònim d'Antoni López Quiles.

(1985). Evocació d'una festa d'agermanament: homenatge als neo-trobadors catalans. *La Rella. Anuari de l'Institut d'Estudis Comarcals del Baix Vinalopó, 4*, 55-66.
(1985). Filòlegs en acció. Conversa amb Antoni Ferrando [sobre l'entrada en la Secció Filològica, entrevista per Enric Sòria]. *El Temps, 51*, 40-41.
(1985). Pròleg. Dins Agustín Rubio Vela, *Epistolari de la València medieval* (pp. VII-XII). Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
(1985). Pròleg. Dins Francesc Ferrer Pastor, *Diccionari General* (pp. IX-XV). Denes.
(1985). Record personal de Manuel Sanchis Guarner. *Anales 1983-1984 de la Real Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia*, 82-90.
(1985). Una veu en el desert eclesial valencià. *Saó, 75*, 14.
(1985). Ressenya de Martí de Riquer i Lola Badia, *Les poesies de Jordi de Sant Jordi*, València, 3i4, 1984. *L'Espill, 21*, 171-173.
(1986). Presentació. *Caplletra. Revista de Filologia, l*, 3.
(1986). El II Congrés [Internacional de la Llengua Catalana], al País Valencià [entrevista per Guillot Balanzà]. *El Temps, 91*, 51.
(1986). El País Valencià: una recuperació lingüística inviable? *L'Ullal. Revista d'història i cultura, 9*, 31-36.
(1986). Pròleg. Dins Joan E. Pellicer Borràs, *La 'Rondalla de rondalles' de Lluís Galiana. Estudi lingüístic i edició* (pp. 5-6). Institut de Filologia Valenciana / Ajuntament d'Ontinyent.
(1986). Un testimoni singular [sobre la revista *Arxiu de Textos Catalans Antics*]. *El Temps, 88*, 44.
(1987). Enric Valor. La passió per la llengua a través de la literatura. *Serra d'Or, 336*, 17-20.
(1987). La llengua del Misteri d'Elx. *Festa d'Elx, 3*, 97-108.
(1987). Martí de Viciana. Dins Roberto Mesado (ed.), *Burriana en su historia* (vol. I, pp. 131-134). Ajuntament de Borriana.
(1987). Presentació. *Caplletra. Revista de Filologia, 2*, 3.
(1988). El siglo de oro de las letras valencianas. Dins Manuel Cerdá (coord.), *Historia del Pueblo Valenciano* (vol. I, pp. 341-360) Levante / Institució Valenciana d'Estudis i Investigació / Caja de Ahorros de Valencia.
(1989). Llengua i literatura. Dins *Història del País Valencià* (vol. II, pp. 379-424). Edicions 62.
(1989). Presentació. Dins Antoni Ferrando (ed.), *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, VIII. Àrea 7. Història de la Llengua* (pp. VII-IX). Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
(1990). Pròleg. Dins Antoni Ferrando (ed.), *La llengua als mitjans de comunicació. Actes de les Jornades sobre la Llengua Oral als Mitjans de Comunicació Valencians (València, 1987)* (pp. 9-10). Institut de Filologia Valenciana.
(1991). Carta a A. Escarré i A. G. Miralles. *El Temps, 351*, 31.
(1991). Carta a l'Honorable President de les Corts Valencianes. *Saó, 139*, 6.
(1992). Pròleg a la segona edició. Dins Manuel Sanchis Guarner, *Aproximació a la història de la llengua catalana* (pp. VII-VIII). Salvat.
(1992). Valencià. Origen i evolució de la denominació. Dins *Gran Enciclopèdia Valenciana* (vol. X, pp. 110-113). Difusora de Cultura Valenciana.
(1992). Valencià. Història. Dins *Gran Enciclopèdia Valenciana* (vol. X, pp. 113-115). Difusora de Cultura Valenciana.

(1992). Intervenció en el documental *Enric Valor, la memòria d'un País* en el programa *Tres, catorze, setze*. TV3.
(1993). Pròleg (amb Manuel Pérez Saldanya). Dins Antoni Ferrando & Manuel Pérez Saldanya (eds.), *Homenatge universitari a Joan Fuster* (pp. 9-10). Publicacions de la Universitat de València.
(1993). Pròleg (amb Rafael Alemany). Dins Rafael Alemany, Antoni Ferrando & Lluís Meseguer (eds.), *Actes del IXè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (pp. 5-11). Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
(1993). Pròleg. Dins Joseph Gulsoy, *Estudis de gramàtica històrica* (pp. 9-11). Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
(1994). Gratitud a Fuster. *Allioli. Quaderns de l'Ensenyament del País Valencià*, número extraordinari dedicat a Joan Fuster, 28-29.
(1994). Pròleg. Dins Joaquim Martí Mestre, *El 'Libre de Antiquitats' de la Seu de València. Edició i estudi* (vol. 1, pp. 13-14). Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
(1994). Documental *La Universitat de València. 500 anys d'història*. Centre de Promocions Audiovisuals de la Universitat de València
(1995). Les «memòries curioses» (1609-1651) de mossén Vicent Torralba. *L'Aiguadolç. Revista de literatura, 21*, 37-64.
(1995). Pròleg (amb Vicent Alonso i Manuel Pérez Saldanya). Dins Vicent Alonso, Antoni Ferrando & Manuel Pérez Saldanya (eds.), *Homenatge universitari a Josep Iborra* (pp. 9-10). Publicacions de la Universitat de València.
(1995). Intervenció amb Albert Hauf, Vicent Martines i Jesús Villalmanzo en el debat televisiu sobre el *Tirant lo Blanc* en el programa *L'esfera de la cultura*. Ràdio Televisió Valenciana.
(1996). En homenatge de gratitud a Manuel Sanchis Guarner. *El Temps, 653*, 54.
(1996). Pròleg. Dins Brauli Montoya, *Alacant: la llengua interrompuda* (pp. 17-18). Denes.
(1996, 3 de maig). Un poble que vol viure. *Levante*, p. 3.
(1996). Ressenya de Pere March, *Obra completa*. A cura de Lluís Cabré (Barcelona, Barcino, 1993), i de Jaume March, *Obra poètica*. Edició crítica a cura de Josep Pujol (Barcelona, Barcino, 1994). *Arxiu de Textos Catalans Antics, 15*, 595-598.
(1997). Del nom de la llengua, encara. *L'Avenç. Revista d'història i cultura, 214*, 22-25.
(1997). Del nom del país, encara. *Caràcters, 1*, 17.
(1997). Enric Valor i Vives: la passió de la llengua, a través de la literatura. *Canelobre. Revista del Instituto Alicantino de Cultura «Juan Gil-Albert», 37-38*, 11-14.
(1997). Joan Coromines i el País Valencià: unes notes personals. *Butlletí. Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats, 99*, 15-18.
(1997, 3 de gener). Joan Coromines i el País Valencià [nota necrològica].
(1997). La cultura literària i llibresca a la València quatrecentista (amb Francisca Aleixandre). *Ausiàs March i el seu temps* (pp. 25-45). Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.
(1997, febrer). Més que un projecte educatiu, *El Periòdic*, p. 29.
(1997). Presentació. Dins Germà Colón, *Estudis de filologia catalana i romànica* (pp. XI-XII). Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

(1997). Record agraït d'una tasca impagable [monogràfic «Joan Fuster. El mestratge perdurable»], *Mètode, 18*, 20-21.
(1998). Presentació (amb Antoni Furió). Dins Antoni Ferrano & Antoni Furió (eds.), *Francesc de P. Burguera: l'obsessió pel país* (pp. 9-11). Publicacions de la Universitat de València.
(1998). Quatre veus i un país, *Caràcters, 4*, 17-18.
(1999). Entrevista a Antoni Ferrando. *Sembra. Federació Escola Valenciana, 2*, època IV, 14-12.
(1999). Pròleg. Dins Mateu Rodrigo Lizondo (ed.), *Josep Sanchis Sivera, Estudis d'història cultural* (pp. 10-13). Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
(1999). Un historiador al servei del seu poble [monogràfic «El testimoni cívic de Santiago Bru i Vidal»]. *Abalorio. Revista de creación, 26-27*, 139-144.
(2000). El ambiente literario en la Valencia bajomedieval. Dins Antoni Furió (dir.), *Historia de Valencia* (pp. 207-210). Publicacions de la Universitat de València / Levante.
(2000). Josep Maria Capsir (1887-1960) en el record. *Festes patronals de la Pobla del Duc 2000*, 71-75.
(2000, 20 de gener). L'herència literària d'Enric Valor. *El País. Quadern*, p. 1.
(2000, 13 de juliol). L'home dels mots vius [Francesc Ferrer Pastor]. *Avui*, p. 40.
(2000). Parlament d'Antoni Ferrando amb motiu de la concessió dels III Premis de la Crítica de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. *Caràcters, 11*, 37-38.
(2000). Una mostra de la sàtira política de la Pobla dels primers anys 20. *Xara. Revista independent de la Pobla del Duc. Informació i cultura, 3*, 18-21.
(2001). Notes sobre la vida i l'obra del pare Samuel Prats Climent (1883-1971). *Festes patronals de Benicolet 2001*, s. p.
(2001, 16 de juny). Entrevista a Antoni Ferrando (per Adolf Beltran). *El País*.
(2001). Lluís Alcanyís. Dins *El hogar de los Borja* (pp. 252-253). Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.
(2001). Pròleg. Dins Alejandro Bataller, *La Vall d'Albaida: terres i gent* (pp. 11-12). Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida.
(2001). Pròleg. Dins Joan Veny, *Llengua històrica i llengua estàndard* pp. 7-8. Publicacions de la Universitat de València.
(2002) Breu història del Santíssim Crist de la Fe, de Benicolet. *Festes patronals de Benicolet 2002*, s. p.
(2002). Presentació (amb Emili Casanova). Dins Emili Casanova & Antoni Ferrando (eds.), *Francesc Ferrer Pastor: les paraules d'un poble* (pp. 9-10). Publicacions de la Universitat de València.
(2002). Pròleg. Dins Marinela Garcia Sempere, *Lo Passi en cobles* (pp. 13-15). Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
(2003). Germà Colon i Domènec. Dins Antoni Simon i Tarrés (dir.), *Diccionari d'historiografia catalana* (pp. 357-358). Enciclopèdia Catalana.
(2003). Manuel Sanchis Guarner. Dins Antoni Simon i Tarrés (dir.), *Diccionari d'historiografia catalana* (pp. 1061-1063). Enciclopèdia Catalana.
(2003). L'AVL ha contribuït a la pau lingüística [entrevista per Vicent J. Escartí i Rafael Roca]. *Saó, 274*, 17-21.

(2004). L'obra literària de Pere Jacint Morlà (ca. 1600-ca. 1656). Dins José Luis Canet Vallés (coord.), *Escriptors valencians de l'edat moderna* (pp. 161-176). Acadèmia Valenciana de la Llengua.
(2004). Pròleg. Dins Antoni M. Badia i Margarit, *Apologia i vindicació de la llengua catalana* (pp. 9-11). Publicacions de la Universitat de València.
(2004). *La traducció valenciana de la Missa del segle XIV. Estudi i edició de la versió de Guillem Anglés (ACV, ms. 169)* (amb Xavier Serra). Publicacions de la Universitat de València. [Reedició 2007 *Un Cànon de la Missa en romanç del segle XIV. Estudi i edició de la versió valenciana de Guillem Anglés (Ms. 169 de l'ACV)* (amb Xavier Serra). Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer].
(2005). I, després del dictamen de l'AVL, què?. *El Temps*, *1083*, 16.
(2006). L'ideal idiomàtic de Manuel Sanchis Guarner. Dins Santi Cortés & Vicent J. Escartí, *Manuel Sanchis Guarner: un humanista valencià del segle XX* (pp. 94-125), Acadèmia Valenciana de la Llengua.
(2006). Presentació. Dins Francesc de B. Moll, *Gramàtica històrica catalana* (pp. 13-15). Publicacions de la Universitat de València.
(2006, 5 d'octubre). Vigència del mestratge de Sanchis Guarner. *El País. Quadern*, p. 57.
(2006). Intervenció en el documental *El llegat de Manuel Sanchis Guarner*. Ràdio Televisió Valenciana.
(2007). Ressenya de Joaquim Martí Mestre, *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)* (València, Publicacions de la Universitat de València, 2006). *Llengua & Literatura*, *18*, 616-622.
(2007). Intervenció en el documental *Ser Joan Fuster*. Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València [Les entrevistes van ser posteriorment publicades en 2008 per Nel·lo Pellicer, Alberto Montón & Francesc Pérez Moragón (eds.), *Ser Joan Fuster. 33 visions sobre l'escriptor* (pp. 323-329). Càtedra Joan Fuster / Publicacions de la Universitat de València].
(2008, 10 de febrer). Els valencians davant el VII centenari del naixement de Jaume I (1908). *Las Provincias (En Domingo)*, pp. 4-7.
(2008). La memoria de Jaume I entre los valencianos (amb Vicent J. Escartí). Dins Felipe Vicente Garín, Juan J. Gavara & Francisca Aleixandre, *Jaime I, memoria y mito histórico* (pp. 111-127). Generalitat Valenciana.
(2008). Manuel Sanchis Guarner (1911-1981), mestre de mestres. *Allioli. Quaderns de l'Ensenyament del País Valencià*, número extra Trobades, 6-7.
(2008). Intervenció en el documental *Jaume I*. Ràdio Televisió Valenciana.
(2009). El treball de l'AVL en favor de la presència del valencià en l'Església [monogràfic «Els textos litúrgics en valencià»]. *Saó*, *143*, 45-55.
(2009). Records dels meus anys a Xàtiva (1961-1965). Dins Toni Martínez & Sergi Borràs (eds.), *75 Aniversari de la creació de l'Institut de Batxillerat Josep de Ribera* (pp. 191-198). IES Josep de Ribera.
(2009). Una professió amb projecció pública [entrevista per Pep Alfonso], *Crònica*, *703*, 10-11.
(2009). Ressenya de Joan Miralles i Monserrat, *Antologia de textos de les Illes Balears*, vols. I-IV (Barcelona, IEB / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006-2008). *Estudis Romànics*, *31*, 441-444.

(2010). Pròleg. Dins Josep Martines, *L'anomenat «lo neutre». L'expressió de l'abstracció en català. Una aproximació diacrònica* (pp. 15-20). Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
(2010). Una qüestió de justícia i de pastoral. El valencià en la litúrgia. *Cresol, 93*, 60-62.
(2010). Intervenció en el documental *Curial e Güelfa*, coordinat per Julia Butiñá. Universidad Nacional de Educación a Distancia.
(2011). Ressenya de Vicent J. Escartí (ed.), Lluís del Milà, *El Cortesano* (València, IAM). *eHumanista, 18,* 416-420. https://www.ehumanista.ucsb.edu/sites/secure.lsit.ucsb.edu.span.d7_eh/files/sitefiles/ehumanista/volume18/5%20ehumanista18.review.ferrando.pdf
(2011). Intervenció en el documental *Teodor Llorente: patriarca de la renaixença*, dirigit per Ricard Bellveser. Ràdio Televisió Valenciana.
(2012). Introducció / Introduction. Dins Antoni Ferrando (ed.), *Estudis lingüístics i culturals sobre el 'Curial e Güelfa'. Novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana* (pp. XI-XXI). John Benjamin Publishing Company.
(2013). Joan Olzina, secretari d'Alfons el Magnànim, autor del *Curial e Güelfa? Estudis Romànics, 25*, 443-463.
(2013). Joan Olzina, secretari d'Alfons el Magnànim, fill il·lustre de la Salzadella. *Festes de sant Blai de la Salzadella 2013*, 38-40.
(2013, 28 de novembre). Joan Roís de Corella, escritor valenciano apasionante. *ABC*, suplement *Artes y Letras. Comunidad Valenciana*, pp. 62-63.
(2013). Pròleg. Dins Francisco M. Gimeno Blay, *Una corona, set aspirants. Casp 1412* (pp. 11-14). Institució Alfons el Magnànim.
(2013). Pròleg. Dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LXVIII. Miscel·lània Jordi Bruguera 1* (pp. 5-7). Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
(2013). Intervenció en el documental *Joan Roís de Corella*, dirigit per Ricard Bellveser. Ràdio Televisió Valenciana.
(2014). Una nova visió de Joan Roís de Corella. Dins AA.DD., *Joan Roís de Corella i el seu món. Actes del Congrés Internacional Joan Roís de Corella 2013* (pp. 7-45). Institució Alfons el Magnànim.
(2015). Tres Joans Martorell i una sola obra: *Tirant lo Blanc. L'Aiguadolç. Revista de literatura, 43-44*, 45-96.
(2015). Ressenya de Josep Lluís Martos (ed.), Joan Roís de Corella, *Psalteri.* Edició, estudi introductori i notes (València, IAM). *Bulletin of Hispanic Studies, 92*, 201-202.
(2015). Ressenya de Josep Lluís Martos (ed.), Joan Roís de Corella, *Psalteri.* Edició, estudi introductori i notes (València, IAM). *Estudis Romànics, 37*, 575-578.
(2017). A tall de pròleg: Kálmán Faluba i la catalanística magiar. Dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LXXI. Miscel·lània Kálmán Faluba 1* (pp. 5-11). Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
(2017). El projecte d'història de la llengua catalana que Jordi Carbonell havia somiat. Dins Jordi Carbonell, *Elements d'història de la llengua catalana* (pp. 9-12). Publicacions de la Universitat de València.
(2017). *Nunc dimittis.* Dins Abel Soler, *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de 'Curial e Güelfa'* (pp. 13-21). Institució Alfons el Magnànim / Institut d'Estudis Catalans / Publicacions de la Universitat de València.

(2017, 16 de març). Tota una vida darrere l'autor del *Curial* (entrevista per Ángel Salguero). *El Mundo*. Suplement *Arts*, p. 10.
(2018). L'origen de les festes patronals de Benicolet: la festa de la Mare de Déu del Roser. *Festes patronal de Benicolet 2018*, 57-60.
(2018). *Curial e Güelfa*: una recerca apassionant, una obra meravellosa. *Caràcters*, *83*, 16.
(2018, 20 d'octubre). Enyego d'Àvalos, ¿és autor del *Curial*? *Levante*, p. 56.
(2018). Pròleg. Dins Abel Soler Molina, *Enyego d'Àvalos i l'autoria del 'Curial'* (pp. 11-14). Institució Alfons el Magnànim / Institut d'Estudis Catalans / Publicacions de la Universitat de València.
(2018). Pròleg. *Almaig, Estudis i documents*, *34*, 5-6.
(2018). Records dels meus anys de director del Departament de Filologia Catalana (1983-1992). Dins *40 anys del Departament de Filologia Catalana. Memòries del 40 aniversari i currículums dels professors* (pp. 14-18). Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València.
(2018). Intervenció en el documental *Cabut per la llengua. Francesc Ferrer Pastor (1918-2000)*, produït per Carles Sánchez i Marina Fuertes. Diputació de València / Ajuntament de la Font d'en Carròs.
(2018). *Fabra, Moll i Sanchis Guarner. La construcció d'una llengua moderna de cultura des de la diversitat*. Publicacions de la Universitat de València.
(2019, 19 de febrer). El fabrisme és cosa de tres (entrevista per Núria Cadenes). *VilaWeb*. Recuperat el 29 de març de 2026, de https://www.vilaweb.cat/noticies/entrevista-antoni-ferrando-fabra
(2019). Els camins del *Curial* condueixen a Enyego d'Àvalos. *Serra d'Or*, *714*, 48-49.
(2020). El compromís valencianista de Ramon Lapiedra [*laudatio* amb motiu de la concessió de la medalla de l'AVL, el 2019]. *eHumanista/IVITRA*, *17*, 342-348. https://www.ehumanista.ucsb.edu/sites/default/files/sitefiles/ivitra/volume17/4.2.%20Ferrando.pdf
(2020). Manuel Sanchis Guarner i l'adaptació del fabrisme al País Valencià. *El Mirall*, *241*, 180-192.
(2020). Pròleg. Dins Antoni Mas Forners, *Llengua, terra, pàtria i nació L'evolució de la consciència lingüística i etnocultural entre els cristians de l'illa de Mallorca (segles XIV-XVII)* (pp. 11-20). Edicions Documenta Balear.
(2020). Pròleg. Dins Carles V. Fuster Montagut, *Panses a l'ombria del Benicadell. Riuraus i sequers a la Vall d'Albaida* pp. 9-12. Institució Alfons el Magnànim.
(2020). Ressenya d'Agustín Rubio Vela, *Joan Aguilar, escrivà de la Sala de la ciudad de Valencia (1423-1425). Voluntad de estilo en las misivas municipales* (València, Gráficas Papallona, 2017). *Estudis Romànics*, *42*, 530-534.
(2020). 1410. Joanot Martorell. El cavaller que escrigué el *Tirant*. Dins Borja de Riquer (dir.), *Vides catalanes que ha fet història* (pp. 199-206). Edicions 62.
(2021). Bregues i avalots en el Benicolet morisc dels anys 90 del segle XVI. Dins Vicent J. Escartí (ed.), *Vides marginals i documentació* (pp. 47-79). Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
(2021). El sacerdot valencià Emilio Carbonero Nadal (1869-1927), logopeda i escriptor. Dins Emilio Callado (ed.), *Valencianos en la historia de la Iglesia* (vol. VII, pp. 369-407). Facultat de Teologia San Vicente Ferrer.

(2021, 26 de desembre). Per la igualtat lingüística. *Levante*. Suplement CV Semanal, p. 8.
(2021). Intervenció en el documental *Cent anys fent llibres* [de les PUV], entrevistes i guió a càrrec de Marc Baldó i Maite Simón. Vicerectorat de Cultura i Societat de la Universitat de València.
(2022). La consciència lingüística dels valencians [Quadern «La vitalitat lingüística dels valencians»], *Saó, 476*, 22-25.
(2022, 4 de gener). Per la igualtat lingüística. *Saó* (edició digital). Recuperat el 29 de març de 2026, de https://revistasao.cat/per-la-igualtat-linguistica
(2022). Record afectuós i agraït al pare Massot [dins de l'epíleg «Adeu Josep», notes de comiat, agraïment i record de diferents autors del dossier «En record de Josep Massot i Muntaner, monjo i savi»]. *Serra d'Or, 750*, 22.
(2022, 21 de desembre). Entrevista a Antoni Ferrando [Entrada de videoblog]. Alaitz Zalbidea (*Món de llengua*). https://www.youtube.com/watch?v=nMn5R4ofl_U
(2023). Del nom i de la identitat lingüística dels valencians [Quadern «Referents identitaris del PV»], *Saó, 490*, 31-33.
(2023). Dietari d'un filòleg [ressenya de Rafael Roca, *Proejant el temps* (València, IAM)]. *Serra d'Or, 762*, 66-67.
(2023). Pròleg. Dins Francesc Pérez i Moragón, *Política i cultura al País Valencià contemporani* (pp. 11-16). Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
(2024, 10 de febrer). Amb Antoni Ferrando, recordem Manuel Sanchis Guarner: «L'estat actua a la contra de les llengües fora del castellà» (entrevista per Vicent Garcia Devís). *La Veu dels Llibres*. Recuperat el 29 de març de 2026, de https://www.laveudelsllibres.cat/entrevista/93993/amb-antoni-ferrando-recordem-manuel-sanchis-guarner-lestat-actua-a-la-contra-de-les-llengu
(2024, 5 d'octubre). Antoni Ferrando i Vicent Josep Escartí ens presenten la seva nova edició del *Llibre dels feits*, de Jaume I (entrevista per Daniel P. Grau). *La Veu dels Llibres*. Recuperat el 29 de març de 2026, de https://www.laveudelsllibres.cat/entrevista/97780/antoni-ferrando-i-vicent-josep-escarti-ens-presenten-la-seva-nova-edicio-del-llibre-dels-f
(2024). Els Ponts de Vila (= proms de vila) de la Pobla. Un record de les institucions pròpies del Regne de València, *Festes patronals de la Pobla del Duc 2024*, 161-165.
(2024). L'Arxiu Municipal de Benicolet. *Festes patronals de Benicolet 2024*, s. p.
(2024). Intervenció en el documental *Les trobes en llaors de la Verge Maria (València, 1474)* de l'exposició «Trobes: 550 anys de a impremta a València». Biblioteca Històrica i Vicerectorat d'Investigació de la Universitat de València.
(2025, 11 d'agost). Antoni Ferrando, catedràtic emèrit de Filologia: «La Llei de Llibertat Educativa és un instrument de marginació i discriminació» (entrevista per Marta Rojo). *Levante*. Recuperat el 29 de març de 2026, de https://www.levante-emv.com/comunitat-valenciana/2025/08/11/antoni-ferrando-catedratic-emerit-filologia-119805400.html
(2025, 11 de juliol). Discurs d'acceptació del títol de doctor *honoris causa* per la UA. *La Veu del País Valencià*. Recuperat el 29 de març de 2026, de https://www.diarilaveu.cat/llengua/discurs-dacceptacio-del-titol-de-doctor-honoris-causa-per-la-ua-596357

(2025). *Obres o trobes en llaors de la Verge Maria. Estudi i edició crítica*. Publicacions de la Universitat de València.

(2026). Pròleg. Dins Honorat Resurrección Ros, *La traducció medieval de la 'Vida de sant Honorat'. Estudi i edició*, text a cura d'Antoni Ferrando Francés (pp. 13-20). Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de la Universitat de València.

(2026) Pròleg. Dins Carles Fenollosa, *Irreductibles. Una història de la llengua i la literatura dels valencians* (3a ed., pp. 9-10). Llibres de la Drassana.

(2026 [en preparació]). Edició i estudi de les primeres ordenances municipals de Benicolet (1881). *Festes patronals de Benicolet 2026*.

(2026 [en preparació]). Estudi de les primeres ordenances municipals de la Pobla del Duc (1876). *Festes patronals de la Pobla del Duc 2026*.

(2026). *Curriculum vitae*.